





**ΣΑΚΗΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑΣ**  
*Αναφορά στη ζωή και το έργο του*



**ΣΑΚΗΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑΣ**  
*Αναφορά στη ζωή και το έργο του*

Ομιλίες  
από την εκδήλωση  
για τα 20 χρόνια από το θάνατό του



Πάντειο Πανεπιστήμιο

*Νοέμβρης 2005*



**Εξώφυλλο:** Έργο Δ. Κοκκινίδη

Αφιέρωμα στον Σάκη Καράγιωργα, 1970

**Μακέτα εξωφύλλου:** Μαρίνα Καράγιωργα

**Στοιχειοθεσία, φιλμ, μοντάζ:** Γραφικές Τέχνες

© Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα

Μαραθωνοδρόμων & Χατζοπούλου 16

176 71 Καλλιθέα - Αθήνα, Τηλ.-Fax: 210 9560807

**ISBN**

*μνήμη*  
*Σάκη Καραγιωργα*





## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Πρόλογος</i> .....	9
Θεοφάνης Πάκος, Πάντειο Πανεπιστήμιο	
<i>Μια σύντομη αναφορά στο επιστημονικό έργο του Σάκη Καράγιωργα</i> .....	12
Νίκος Πετραλιάς, Πανεπιστήμιο Αθηνών	
<i>Καράγιωργας &amp; Μεταπολίτευση Η εναλλακτική πολιτική του σκέψης</i> .....	23
Λαοκράτης Βάσσης, Φιλολόγος	
<i>Τον Σάκη Καράγιωργα να μνημονεύουμε σύντροφοι</i> .....	35
Νίκος Κωνσταντόπουλος, Βουλευτής ΣΥΝ, Δικηγόρος	
<i>Ο επίλογος της απολογίας του Σάκη Καράγιωργα στο Έκτακτο Στρατοδικείο της Αθήνας στις 7 Απριλίου 1970</i> .....	47



## ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΠΑΚΟΣ

### *«20 χρόνια από το θάνατο του Σάκη Καράγιωργα»*

**Η** σημερινή μας εκδήλωση για τα 20 χρόνια από το θάνατο του Σάκη Καράγιωργα δεν είναι απλά μια εκδήλωση τιμής και μνήμης, αλλά και μια αφορμή για αναπόληση και στοχασμό. Ίσως να είναι και μια ευκαιρία να αναρωτηθούμε, τουλάχιστο όσοι επιμένουμε ακόμα,

τι πήγε στραβά τα τελευταία είκοσι-τριάντα χρόνια και τα κοινωνικά προβλήματα, η ανεργία, η φτώχεια, η κοινωνική αποστέρηση και η κοινωνική απόγνωση έχουν προσλάβει εφιαλτικές διαστάσεις;

τι έφταιξε και τα οράματα για μια κοινωνία αλληλεγγύης και ισότητας, για τα οποία πάλεψε ο Σάκης Καράγιωργας, μοιάζουν σήμερα πιο απομακρυσμένα, πιο ξεθωριασμένα;

και, ακόμα, να αναρωτηθούμε πόσο φταίνε οι άλλοι και πόσο φταίμε εμείς, εμείς που θέλουμε, όσοι θέλουμε, έναν άλλο δικαιότερο κόσμο;

Ασφαλώς πολλά άλλαξαν. Όμως η κρισιμότερη αλλαγή συνέβη στη σφαίρα της ιδεολογίας. Τις τελευταίες

δεκαετίες τείνει να επικρατήσει η άποψη ότι η ανισότητα, η φτώχεια και η ανεργία αποτελούν φυσικά φαινόμενα. Και ότι οι μόνιμοι που ευθύνονται γι' αυτά είναι οι ίδιοι οι φτωχοί, οι άνεργοι, οι αδύναμοι. Πρόκειται, φυσικά, για την ιδεολογία του νεοφιλελευθερισμού μπολιασμένη με γερή δόση χυδαίου κοινωνικού δαρβινισμού που ανεπαίσθητα, χωρίς να το καταλαβαίνουμε, γίνεται κυρίαρχη.

Τα σημάδια της κύλισης προς τη νεοφιλελεύθερη παγκόσμια βαρβαρότητα, τα έβλεπε νάρχονται ο Σάκης Καραγιώργας. Με πραγματική αγωνία έλεγε λίγες μέρες πριν τον απρόσμενο θάνατό του:

«σε λίγο καιρό θα ντρεπόμαστε να λέμε ότι πήγαμε φυλακή». Και «πόσοι αλήθεια νοιάζονται ακόμα για τους αγώνες που κάναμε;»

Φυσικά δεν ήταν λόγια αποδοχής μιας κάποιας αποτυχίας και πολύ περισσότερο μεταμέλειας. Δεν έκανε τη διαπίστωση αυτή για να αναδιπλωθεί, να συμμαζευτεί, να συμβιβαστεί. Αντίθετα ήταν μια διαπίστωση, που στην βαθύτερη ουσία της ήταν το εσωτερικό κάλεσμα σε εγρήγορηση και δράση.

Ήταν πρόσκληση για δράση σε όλο το φάσμα των κοινωνικών αγώνων και πάνω απ' όλα στο πεδίο της θεωρίας και των ιδεών, όπου κερδίζονται και χάνονται οι κοινωνικοί αγώνες.

Τα δυο τρία τελευταία χρόνια της ζωής του ο Καραγιώργας είχε αρχίσει να ανησυχεί σοβαρά για την ποιότητα των σπουδών στα πανεπιστήμια και ειδικότερα για τη φθίνουσα παραγωγή κοινωνικής αμφισβήτησης και κοινωνικής κριτικής.

Τα αίτια αυτής της εξέλιξης τα εντόπιζε στην έρπουσα, μη καθαρά διακρινόμενη ακόμα τότε, μεταλλαγή των πανεπιστημιακών σπουδών, στην απομάκρυνσή τους από την αναζήτηση της επιστημονικής και της κοινωνικής αλήθειας, στη στροφή τους στην παραγωγή τεχνοκρατικής γνώσης χρήσιμης μόνο για τις ανάγκες του συστήματος.

Πίστευε και είχε δίκιο, ότι ένας από τους κύριους στόχους της πολιτικής του νεοφιλελευθερισμού ήταν η άλωση των μηχανισμών παραγωγής γνώσης, δηλαδή ο έλεγχος των πανεπιστημιακών σπουδών. Και γι' αυτό θεωρούσε ότι έπρεπε να υπάρξει αντίδραση και δούλευε γι' αυτό το σκοπό. Δυστυχώς δεν πρόλαβε να δώσει μορφή στην πρωτοβουλία αυτή.

Η σημερινή κατάσταση στον κόσμο, στην Ευρώπη και στη χώρα μας δείχνει ότι το πανεπιστήμιο ως πηγή παραγωγής γνώσης, αλήθειας και ελευθερίας δέχεται ολομέτωπη επίθεση. Ο καθένας μπορεί να διακρίνει ότι οι συνέπειες από την υποδούλωση των πανεπιστημιακών σπουδών στη λογική της αγοράς και του ατομισμού θα είναι τραγικές.

Αν ζούσε σήμερα ο Σάκης Καραγιώργας θα βρισκόταν στις πρώτες γραμμές για την προάσπιση της ακαδημαϊκής ελευθερίας και του δημόσιου πανεπιστημίου. Ήξερε ότι η πραγματική γνώση για να παραχθεί δεν θέλει ανταγωνισμό, αλλά συνθήκες ελευθερίας και συνεργασίας.

Και ήξερε επίσης ότι αυτές τις συνθήκες μόνο το δημόσιο πανεπιστήμιο, και υπό προϋποθέσεις, μπορεί να εξασφαλίσει.

Θα ήθελα να πω και άλλα για τον Σάκη Καράγιωργα, τον άνθρωπο που, πέρα από τάλλα, χάραξε τη ζωή μου και τις ιδέες μου. Όμως, όσα είπα ως εισαγωγή είναι αρκετά.

Για τον Σάκη Καράγιωργα θα μας μιλήσουν:

Ο Νίκος Πετραλιάς, Πρόεδρος του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα, για το επιστημονικό έργο του.

Ο Λαοκράτης Βάσσης και ο Νίκος Κωνσταντόπουλος, συναγωνιστές, φίλοι και σύντροφοι από τα χρόνια της αντίστασης, της φυλακής και των διαδρομών της μεταπολίτευσης, θα μας μιλήσουν για τον αντιστασιακό, τον πολιτικό και τον κοινωνικό οραματιστή Σάκη Καράγιωργα.



## ΝΙΚΟΣ ΠΕΤΡΑΛΙΑΣ

### *«Μια σύντομη αναφορά στο επιστημονικό έργο του Σάκη Καραγιώργα »*

**Σ**το πλαίσιο της σημερινής μας εκδήλωσης μου έχει ανατεθεί η ευθύνη να σας παρουσιάσω, όσο σύντομα μπορώ, τις κύριες πτυχές του επιστημονικού έργου του Σάκη Καραγιώργα. Για λόγους που είναι σε όλους σαφείς, θα πρέπει να απλουστεύσω τα όσα έχω να σας πω, αποφεύγοντας αναφορές σε τεχνικούς όρους, σε μεθοδολογικά προβλήματα και θεωρητικά ζητήματα της Οικονομικής Επιστήμης και ιδιαίτερα της Δημόσιας Οικονομικής που είναι και ο χώρος στον οποίο εντάσσεται το επιστημονικό έργο του Σάκη Καραγιώργα.

Βέβαια το εγχείρημα αυτό είναι αρκετά δυσχερές, αφού διατρέχω τον κίνδυνο ή να απογοητεύσω αυτόν που κατέχει βασικές γνώσεις της Οικονομικής Επιστήμης ή εκείνον που θεωρεί τον εαυτό του εντελώς ξένο ως προς την Επιστήμη αυτή, ή στη χειρότερη περίπτωση, να απογοητεύσω και τους δύο. Εν πάση περιπτώσει θα κάνω ό,τι μπορώ. Το αποτέλεσμα θα το ελέγξουμε εκ των υστέρων.

Εξετάζοντας κανείς την πορεία της επιστημονικής δραστηριότητας του Σάκη Καράγιωργα, εύκολα διαπιστώνει ότι αυτή εκτυλίσσεται χρονικά σε τρεις διαδοχικές φάσεις που διαφέρουν μεταξύ τους τόσο ως προς την ερευνητική έμφασή τους, όσο και ως προς την πολιτική στόχευσή τους.

Η πρώτη φάση αρχίζει, το 1956, με την πρόσληψή του στη Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών της Τράπεζας της Ελλάδος και τελειώνει, το 1962, με την περάτωση των μεταπτυχιακών του σπουδών στη London School of Economics και την ανακήρυξή του σε διδάκτορα του Πανεπιστημίου του Λονδίνου. Από άποψη θεωρητικής θεμελίωσης, το ερευνητικό του έργο, στην περίοδο αυτή, εντάσσεται στο χώρο της τότε κυρίαρχης εκδοχής του κεϋνσιανισμού που είναι γνωστή ως «*νεοκλασική σύνθεση*». Γι' αυτή την εκδοχή θα πρέπει να σας πω προκαταβολικά και κάπως δασκαλίστικα δύο λόγια. Και αυτό, προκειμένου να γίνει κατανοητό το πνευματικό κλίμα της εποχής στην οποία διαμορφώθηκε η επιστημονική σκέψη του Σάκη Καράγιωργα.

Κύριος στόχος του μεταπολεμικού κεϋνσιανισμού ήταν να καταπολεμήσει τα διδάγματα της ακραίας νεοκλασικής ( και σήμερα νεοφιλελεύθερης) ορθοδοξίας. Διδάγματα που είχαν αρχίσει να διατυπώνονται με σαφήνεια ήδη στη διάρκεια του μεσοπολέμου και είχαν, εν μέρει, εφαρμοσθεί, με καταστροφικές βέβαια συνέπειες, για την καταπολέμηση της μεγάλης οικονομικής κρίσης στις αρχές της δεκαετίας του 1930. Το στόχο του αυτόν ο μεταπολεμικός κεϋνσιανισμός τον επιτυγχάνει αποδει-



κνύοντας, σε θεωρητικό επίπεδο, ότι η γενικευμένη και απόλυτη ισχύς του θεσμού της ατομικής ιδιοκτησίας και η απεριόριστη ελευθερία του οικονομικού ανταγωνισμού δεν συνεπάγονται, όπως προέβλεπε η νεοκλασική ορθοδοξία, την αυτόματη εξισορρόπηση όλων των αγορών, την αρμονική επίλυση των οικονομικών και κοινωνικών αντιθέσεων και τη μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας. Αντίθετα, οδηγούν στην εμφάνιση περιοδικών οικονομικών κρίσεων και στη δημιουργία καταστάσεων χρόνιας ανεργίας, υποαξιοποίησης του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού και όξυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων. Ο δεύτερος στόχος του μεταπολεμικού κεϋνσιανισμού ήταν να αποδείξει ότι αυτή η ενδογενής αστάθεια του καπιταλιστικού συστήματος καθώς και η ροπή του προς καταστάσεις οικονομικής στασιμότητας, κοινωνικής ανισότητας και χρόνιας ανεργίας μπορεί να καταπολεμηθούν μόνο με την άσκηση παρεμβατικής πολιτικής του κράτους. Και συγκεκριμένα, με την εφαρμογή κατάλληλα συγκερασμένων μέτρων δημοσιονομικής, νομισματικής, εισοδηματικής και αναπτυξιακής πολιτικής καθώς και με την επιβολή κοινωνικών κριτηρίων στη διαμόρφωση των επενδυτικών σχεδίων, δημοσίων και ιδιωτικών.

Κινούμενος λοιπόν, στο πλαίσιο αυτού του μεταπολεμικού κεϋνσιανισμού, και των τότε ισχυρών απόψεων περί «μεικτής οικονομίας» και περί «κοινωνικού κράτους» ο Σάκης Καραγιώργας αρχίζει, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '50, να δημοσιεύει τις πρώτες του ερευνητικές μελέτες με θέματα από το χώρο της Δημόσιας Οικονομικής και κυρίως από το χώρο της φορολογικής θεωρίας

και πολιτικής. Ιδιαίτερη έμφαση προσδίδει στην ανάλυση των προοπτικών της ελληνικής οικονομίας καθώς και στη σχέση μεταξύ φορολογικής πολιτικής, εισαγωγής ξένου κεφαλαίου και οικονομικής ανάπτυξης.

Η δεύτερη φάση της επιστημονικής δραστηριότητας του Σάκη Καράγιωργα αρχίζει, το 1963, με την επιστροφή του από την Αγγλία και την επανεργοποίησή του στη Διεύθυνση Μελετών της Τράπεζας της Ελλάδος. Αργότερα η φάση αυτή επεκτείνεται και στον ακαδημαϊκό χώρο, μετά την εκλογή του, το 1966, ως Καθηγητή της Δημόσιας Οικονομικής του Παντείου Πανεπιστημίου και συνεχίζεται, στα χρόνια της κράτησής του σε διάφορες φυλακές της χούντας, τελειώνοντας με την απελευθέρωσή του, το 1973. Στη διάρκεια των δέκα αυτών ετών, μεταξύ 1963 και 1973, ο Σάκης Καράγιωργας ασχολείται ερευνητικά με νέα θέματα αλλά και με θέματα τα οποία είχε ήδη αρχίσει να διερευνά κατά την πρώτη φάση των επιστημονικών του δραστηριοτήτων.

Χρησιμοποιώντας ένα πιο διαφοροποιημένο θεωρητικό πλαίσιο αλλά και μια πιο απαιτητική ερευνητική μεθοδολογία αρχίζει τώρα να εξετάζει, με μεγάλη λεπτομέρεια, τις ιστορικές καταβολές, τη δομή καθώς και τις οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις του ελληνικού φορολογικού συστήματος. Ταυτόχρονα, αρχίζει να διερευνά, πιο συστηματικά και σε βάθος, τις δυνατότητες παρέμβασης του κράτους στην ελληνική οικονομία, προσδίδοντας ιδιαίτερο βάρος στους τρόπους άσκησης σταθεροποιητικής, εισοδηματικής και αναπτυξιακής πολιτικής.

Από τις πολλές, τέσσερις είναι ίσως - κατά τη γνώμη μου βέβαια - οι πιο σημαντικές επιστημονικές συμβολές του Σάκη Καράγιωργα στην περίοδο μεταξύ 1963 και 1973. Πρώτον, η δημοσίευση μιας σειράς άρθρων με αντικείμενο τη σχέση μεταξύ φορολογικής πολιτικής και οικονομικής ανάπτυξης. Δεύτερον, η εκπόνηση, στο πλαίσιο του ΚΕΠΕ και με τη συνεργασία και άλλων ερευνητών, μιας εκτενούς και εμπειριστατωμένης μελέτης στην οποία διατυπώνεται ένα ενιαίο σύνολο προτάσεων για τη μεταρρύθμιση του ελληνικού φορολογικού συστήματος. Τρίτον, η δημοσίευση μιας δίτομης πραγματείας με τίτλο «*Παραδόσεις Δημόσιας Οικονομικής*», όπου προσφέρεται, για πρώτη φορά, στους φοιτητές των ελληνικών πανεπιστημίων, μια συστηματική εισαγωγή στα βασικότερα προβλήματα και θεωρητικά ρεύματα της σύγχρονης Δημόσιας Οικονομικής. Και τέταρτον, η μελέτη του για τις εισοδηματικές ανισότητες στην Ελλάδα και για την αποτελεσματικότητα της αναδιανεμητικής πολιτικής του κράτους. Πρόκειται για μια πρωτότυπη, για τα ελληνικά δεδομένα, μελέτη που εκπονείται από τον Σάκη Καράγιωργα στη διάρκεια της φυλάκισής του και δημοσιεύεται το 1973, στο αγγλικό επιστημονικό περιοδικό *The Economic Journal*.

Το πιο χαρακτηριστικό γνώρισμα των ερευνών του Σάκη Καράγιωργα, που δημοσιεύονται στην περίοδο μεταξύ 1963 και 1973, είναι το γεγονός ότι σ' αυτές τις έρευνες η επιστημονική του σκέψη εμφανίζεται με έναν όλο και πιο ριζοσπαστικό χαρακτήρα καθώς επίσης και ότι οι εμπειρικές του μελέτες εκπονούνται μέσα από μια

όλο και πιο οξυμένη κριτική σκοπιά. Το γεγονός αυτό έχει βέβαια να κάνει και με τη σταδιακή όξυνση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε τότε η ελληνική κοινωνία, μια όξυνση που αντανακλάται και στην πολιτική συνειδητοποίηση του Σάκη Καράγιωργα, έτσι όπως τούτο εκφράζεται από την ενεργό συμμετοχή του στον Όμιλο Παπαναστασίου και, στη συνέχεια, στην Αντιστασιακή Οργάνωση Δημοκρατική Άμυνα. Στη δεκαετία μεταξύ 1963 και 1973 ο Σάκης Καράγιωργας εμβαθύνει στην ανάλυση της «νεοκλασικής σύνθεσης», για την οποία σας μίλησα πριν από λίγο, εντοπίζοντας σταδιακά πολλές από τις εσωτερικές της αντιφάσεις. Έτσι αρχίζει να απομακρύνεται, σιγά - σιγά, από την παράδοση αυτή, αναζητώντας νέα εννοιολογικά εργαλεία και νέα θεωρητικά επιχειρήματα, που θα μπορούσαν να καλύψουν τις εννοιολογικές ανεπάρκειες και τα ερμηνευτικά κενά του νεοκλασικισμού αλλά και του ίδιου του μεταπολεμικού κεϋνσιανισμού.

Αν και η αναζήτηση αυτή θα αποφέρει συγκεκριμένους καρπούς μόνο μετά το 1973, μπορεί εντούτοις κανείς να εντοπίσει, σε κείμενα που γράφονται πριν από το 1973, στοιχεία που μαρτυρούν την κατεύθυνση προς την οποία θα κινηθεί η επιστημονική σκέψη του Σάκη Καράγιωργα μετά την αποφυλάκισή του. Αξίζει τον κόπο να αναφέρω ενδεικτικά ένα παράδειγμα. Ο τρόπος με τον οποίο ο Σάκης Καράγιωργας αναλύει τη φορολογική πολιτική της δεκαετίας του 1960 και προτείνει συγκεκριμένα μέτρα μεταρρύθμισής της, υπερβαίνει τα όρια του διαχειριστικού λογισμού και μετατρέπεται σε κανονιστική κριτική

όλου του οικονομικού συστήματος. Χρησιμοποιώντας ως αξιακό πρόταγμα την έννοια της δικαιοσύνης, αναπροσδιορίζει το αίτημα της οικονομικής ανάπτυξης, μετατρέποντάς το, ουσιαστικά, σε αίτημα κοινωνικής αναδιάρθρωσης. Η προτεινόμενη φορολογική μεταρρύθμιση δεν εξυπηρετεί απλώς εισπρακτικούς σκοπούς στο πλαίσιο κατάστροφωσης του κρατικού προϋπολογισμού, αλλά συγκροτείται βάσει μιας ξεχωριστής λογικής που διέπεται από την αρχή της δημοκρατικής, δίκαιης και ίσης μεταχείρισης. Ως εκ τούτου, οι μεταρρυθμιστικές προτάσεις του Σάκη Καράγιωργα, σε συνδυασμό με τα συμπεράσματά του ως προς τη διαστρωματική - ταξική , θα έλεγε ο ίδιος αργότερα - ανισοκατανομή του εθνικού εισοδήματος, συνεπάγονται, σε τελευταία ανάλυση, την αναδιάταξη των κοινωνικών σχέσεων και ιεραρχιών, δηλαδή την ανακατανομή των ταξικών θέσεων και των δυνατοτήτων των πολιτών στο πλαίσιο του συνόλου της κοινωνίας.

Η τρίτη φάση της επιστημονικής δραστηριότητας του Σάκη Καράγιωργα αρχίζει με την αποφυλάκισή του, το 1973, και τελειώνει, απροσδόκητα, με τον πρόωρο θάνατό του, το 1985. Στα πρώτα χρόνια της περιόδου αυτής δημοσιεύει μια σειρά σημαντικών άρθρων πάνω σε κρίσιμα προβλήματα της εποχής, όπως είναι λ.χ. οι οικονομικές συνέπειες της δικτατορίας, η οργάνωση της οικονομίας σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1975, η φορολόγηση του ξένου κεφαλαίου και η προνομιακή μεταχείριση του βιομηχανικού κεφαλαίου από την πλευρά της Πολιτείας. Ταυτόχρονα, συνεχίζει να τον απασχολεί, πολιτικά και ερευνητικά, το θέμα της εισοδηματικής ανισότητας και

της επιδείνωσής της μέσω της φορολογικής πολιτικής του κράτους. Το 1977, δημοσιεύει σε ένα επιστημονικό περιοδικό τα αποτελέσματα των νέων ερευνών του. Το 1978, παρουσιάζει μια περιληπτική και προσιτή στο γενικό κοινό περίληψη των αποτελεσμάτων αυτών σε ένα άρθρο του, στο περιοδικό Πολίτης, που φέρει τον τίτλο «*Η φορολογική εκμετάλλευση στην Ελλάδα*». Η χρήση του όρου “εκμετάλλευση” στον τίτλο του άρθρου αυτού δεν είναι καθόλου τυχαία ή ρητορική. Αντίθετα, σηματοδοτεί το γεγονός ότι μετά τη δικτατορία ο Σάκης Καράγιωργας αρχίζει να απομακρύνεται από το νεοκλασικό και το κεϋνσιανό αναλυτικό πρότυπο και να οδεύει, συστηματικά, προς μια επαναδιατύπωση του θεωρητικού του πλαισίου, εισάγοντας σ’ αυτό κατηγορίες και ερμηνευτικά σχήματα από το εννοιολογικό οπλοστάσιο της μαρξικής θεωρίας. Χρησιμοποιώντας μια μαρξιστικά προσανατολισμένη μεθοδολογία θα συνεχίσει, στη δεκαετία του ’80, να ασχολείται εντατικά με το θέμα των οικονομικών ανισοτήτων καθώς και με το συσχετισμό των ανισοτήτων αυτών με την ταξική διάρθρωση της κοινωνίας. Μια πρώτη έκφραση αυτών των ερευνητικών του δραστηριοτήτων είναι η εκπόνηση, μαζί με τον συνεργάτη του Θεοφάνη Πάκο, δύο σημαντικών ερευνών, οι οποίες, ωστόσο, θα δημοσιευθούν μετά το θάνατό του: η μία το 1985 και η άλλη το 1988. Μια δεύτερη έκφραση του έντονου ερευνητικού ενδιαφέροντος του Σάκη Καράγιωργα για το φαινόμενο των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων είναι το γεγονός ότι το 1983 αναλαμβάνει, στο πλαίσιο του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, το σχεδιασμό και

τη διεξαγωγή, για πρώτη φορά στην Ελλάδα, μιας μεγάλης δειγματοληπτικής έρευνας. Μιας έρευνας που θα επέτρεπε μια διαφοροποιημένη ανάλυση της διανομής του εισοδήματος κατά εισοδηματικά κλιμάκια και κατά κοινωνικές τάξεις. Ταυτόχρονα, ο Σάκης Καράγιωργας αναλαμβάνει, και πάλι σε συνεργασία με το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, να σχεδιάσει και να υλοποιήσει μια μεγάλη έρευνα με στόχο την εκτίμηση της έντασης και της έκτασης του φαινομένου της φτώχειας και της κοινωνικής αποστέρησης στην Ελλάδα. Η έρευνα για τη διανομή του εισοδήματος δεν ολοκληρώθηκε ποτέ, ενώ η έρευνα για τη φτώχεια ολοκληρώθηκε και δημοσιεύθηκε μετά το θάνατό του.

Δεν θα ήθελα να φορτώσω την εισήγησή μου με αναφορές και σε πολλές άλλες εργασίες του Σάκη Καράγιωργα, που είδαν το φως της δημοσιότητας στις δεκαετίες του '70 και του '80. Από τις παρατηρήσεις που προηγήθηκαν ελπίζω να έγιναν σαφή τα αντικείμενα με τα οποία ασχολήθηκε ερευνητικά, μετά τη δικτατορία, καθώς και η πορεία που ακολούθησε, στην περίοδο αυτή, η επιστημονική του σκέψη. Θα κάνω όμως μια εξαίρεση. Οι θεωρητικές αναζητήσεις του Σάκη Καράγιωργα που άρχισαν να μορφοποιούνται κατά τη διάρκεια της φυλάκισής του και παίρνουν σάρκα και οστά στη δεκαετία του '70, κορυφώνονται στα δύο πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '80 με τη δημοσίευση μιας συνθετικής πραγματείας περί Δημόσιας Οικονομικής σε δύο τόμους που φέρουν, αντίστοιχα, τους τίτλους: «*Οι οικονομικές λειτουργίες του κράτους*» και «*Οι δημοσιονομικοί θεσμοί*». Χωρίς καμία τάση υπερβολής -

πράγμα όχι ασυνήθιστο σε εκδηλώσεις σαν τη σημερινή - θα ήθελα να υπογραμμίσω ότι πρόκειται για μια πρωτοποριακή σε σύλληψη και περιεχόμενο επιστημονική πραγματεία, πρωτοποριακή με κριτήρια όχι μόνον της ελληνικής αλλά και της διεθνούς βιβλιογραφίας. Αυτό, το κλασικό πλέον, έργο του Σάκη Καράγιωργα εξακολουθεί μέχρι και σήμερα και θα εξακολουθεί και στο μέλλον να αποτελεί ορόσημο για πανεπιστημιακή διδασκαλία και επιστημονική έρευνα σε θέματα σχετικά με τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις της κρατικής πολιτικής στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες.

Ας μου επιτραπεί τώρα να κάνω κάποια, γενικότερης υφής, σχόλια για το επιστημονικό έργο του Σάκη Καράγιωργα. Κατ' αρχάς θα ήθελα να σημειώσω ότι οι θεωρητικές του μελέτες καθώς και οι εμπειρικές του έρευνες δείχνουν, με τον πλέον σαφή τρόπο, τις αυστηρές επιστημονικές προϋποθέσεις, που θα πρέπει να εκπληρεί μια σκέψη που διεκδικεί για τον εαυτό της ότι είναι ταυτόχρονα και κριτική σκέψη. Το δεύτερο, που θέλω να επισημάνω, είναι ότι ο Σάκης Καράγιωργας απέφυγε τις βολικές και εύκολες λύσεις που προσφέρει - και μάλιστα όχι χωρίς ανταλλάγματα - ο «καθώς πρέπει» ακαδημαϊσμός και ο τεχνοκρατικός θετικισμός. Στη μεταδικτατορική περίοδο δεν επαναπαύτηκε, καλλιεργώντας την ιδέα ενός νέου «κοινωνικού συμβολαίου» που θα έλυne αυτόματα, αρμονικά και χωρίς συγκρούσεις τα κρίσιμα προβλήματα, που αντιμετώπιζε την εποχή εκείνη η ελληνική κοινωνία. Ενδιαφέρθηκε να ελέγξει, τόσο τις ιδεολογικές θέσεις του μεταδικτατορικού συντηρητισμού, όσο και τις



σημασίες που έπαιρνε ο όρος «σοσιαλισμός» σε μια καπιταλιστική κοινωνία της ψυχροπολεμικής περιόδου, όπως ήταν η ελληνική. Σε μια τέτοια κοινωνία, με έντονο το αγροτικό και μικροαστικό στοιχείο, και η οποία βρισκόταν αντιμέτωπη αφενός, με την πρόκληση του εκδημοκρατισμού και του εκσυγχρονισμού και, αφετέρου, με τους περιορισμούς που της έθετε, τότε, η διεθνής οικονομική κρίση. Όταν οι τεχνοκρατικές συνταγές δεν μπορούσαν πλέον να προσφέρουν λύσεις στο πλαίσιο των δοσμένων συνθηκών και όταν οι όροι για την κοινωνική αλλαγή δεν φαίνονταν να είναι δοσμένοι, τότε ο Καραγιώργας δεν συνθηκολόγησε, ούτε κουτσούρεψε τον κριτικό χαρακτήρα της επιστημονικής του σκέψης, ταυτίζοντας, εκ των υστέρων, την ιστορική πραγματικότητα με το σοσιαλιστικό όραμα.

Η επιστημονική πορεία του Σάκη Καραγιώργα προς ολοένα πιο κριτικές και ριζοσπαστικές θέσεις είναι άρρηκτα συνυφασμένη και με το ιδιαίτερο ακαδημαϊκό του ήθος. Καθώς το ήθος ενός ακαδημαϊκού δασκάλου φανερώνεται, σε όλη του την μεγαλοπρέπεια, σε στιγμές αντιπαράθεσης και μάλιστα όταν οι συσχετισμοί δεν είναι καθόλου ευνοϊκοί για τον ίδιο, διάλεξα μια χαρακτηριστική στιγμή από τη ζωή του Σάκη Καραγιώργα που αναδεικνύει το σπάνιο ακαδημαϊκό του ήθος αλλά και την ενιαία ηθικό - πολιτική θεμελίωση της επιστημονικής του αυτογνωσίας και της πολιτικής πράξης. Αναφέρομαι, βέβαια, στην απολογία του στο Έκτακτο Στρατοδικείο Αθηνών, στις 7 Απριλίου του 1970, όταν μαζί με τους συνεργάτες του δικαζόταν στην περίφημη δίκη της Δημοκρατικής

Άμυνας. Χαρακτηριστικό γνώρισμα εκείνης της απολογίας είναι ότι ξεφεύγει, όχι μόνον από τις συμβάσεις του ίδιου του δικανικού λόγου, αλλά και από εκείνο το είδος απολογιών, στις οποίες ο κατηγορούμενος, μη αναγνωρίζοντας την νομιμότητα του Στρατοδικείου, επικαλείται το φυσικό δικαστή. Το ειδικό ηθικο-πολιτικό βάρος της απολογίας εντοπίζεται σε εκείνο το σημείο, όπου ο Σάκης Καράγιωργας αναφέρεται στους λόγους, που τον οδήγησαν στην αντίσταση κατά του καθεστώτος της στρατιωτικής δικτατορίας. Η παράθεση των λόγων αυτών μας δείχνει ότι δεν πρόκειται απλώς για την περίπτωση ενός εξεγερμένου διανοούμενου, που με τις πράξεις του αντιτίθεται εναντίον ενός αυταρχικού καθεστώτος. Αντίθετα, ο Σάκης Καράγιωργας γνωρίζει τη νομιμοποιητική βάση της αντιστασιακής του δράσης και την αντιπαραθέτει προς τη σαθρή νομιμοποιητική βάση του καθεστώτος της δικτατορίας. Οι αναφορές του στην κοινοβουλευτική δημοκρατία, ως της προνομιακής μορφής πολιτεύματος, όπου οι αποφάσεις για την αναπαραγωγή της κοινωνίας αποτελούν αντικείμενο δημόσιας διαβούλευσης και επιλογής, φέρνουν στο προσκήνιο τους αντικειμενικούς λόγους για τους οποίους κάθε πολίτης νομιμοποιείται να αντιτίθεται εναντίον ενός αυταρχικού καθεστώτος. Η πρωτοτυπία του επιχειρήματος του Σάκη Καράγιωργα, έγκειται στο γεγονός ότι ακριβώς σ' αυτό το σημείο της απολογίας του αναδεικνύεται ένα σπάνιο ακαδημαϊκό ήθος. Σπάνιο, επειδή κατά την ανάπτυξη του απολογητικού επιχειρήματος ο Σάκης Καράγιωργας εμπλέκει και την επιστήμη που ο ίδιος υπηρετεί. Δηλαδή, τη Δημό-

σια Οικονομική, για την οποία θα μπορούσε κανείς να πει ότι εξετάζει, μεταξύ άλλων, και το τι ακριβώς και υπό ποιους όρους δίνει ο κάθε πολίτης στην κοινωνία καθώς επίσης και το τι ακριβώς και υπό ποιους όρους δίνει η κοινωνία σε κάθε πολίτη. Την επιστήμη της Δημόσιας Οικονομικής δεν τη θεωρεί ότι είναι απλώς ένα ξερό κομμάτι γνώσεων, ένα σύνολο θετικών πληροφοριών, σαν αυτές των θετικών επιστημών, αλλά, αντίθετα, ότι αποτελεί το υπόβαθρο για τη συνειδητοποίηση του ίδιου του επιστήμονα. Η συνειδητοποίηση αυτή αποτυπώνεται με ανάγλυφο τρόπο στον τελευταίο λόγο, που ο Σάκης Καραγιώργας αναπτύσσει στην απολογία του για να νομιμοποιήσει την αντιστασιακή του πράξη. Αναφέρομαι, βέβαια, στον απολογισμό, τύπου «δούναι και λαβείν», που ο Σάκης Καραγιώργας συντάσσει, προς το τέλος της απολογίας του, για να περιγράψει τη σχέση του με την ελληνική κοινωνία, με τον ελληνικό λαό. Το σχετικό απόσπασμα έχει ως εξής: *«Αυτός ο λαός έκανε πολλές θυσίες και δαπάνες χάριν εμού. Με εσπούδασεν εις τα ελληνικά πανεπιστήμια, με έστειλεν με υποτροφίαν δι' ανωτέρας σπουδάς εις το εξωτερικόν, με έκανεν καθηγητήν ανωτάτης σχολής και ανώτατον κρατικόν λειτουργόν. Δι' όλας αυτάς τας θυσίας τι ζητεί ως αντάλλαγμα από εμέ ο ελληνικός λαός και η πατρίς; Τι ζητεί από όλους τους πνευματικούς ανθρώπους; Δύο μόνον πράγματα. Να προσφέρουν τας επιστημονικάς των υπηρεσίας και να είναι θεματοφύλακες των ηθικών και πνευματικών αξιών του ελληνικού λαού. Είχα υποχρέωσιν, επομένως, κύριοι στρατοδίκαι, να εξοφλήσω αυτό το μεγάλο χρέος μου, ακόμη και εάν παρίστατο ανάγκη να δώσω και την ζωήν μου».*

Η στιγμή που ο διανοούμενος και ακαδημαϊκός δάσκαλος έρχεται να εξοφλήσει το χρέος του αυτό, η στιγμή που καλείται να ανταποδώσει στο λαό τα όσα εκείνος του είχε προσφέρει, και μάλιστα με πολλές και πολλών ειδών θυσίες, είναι και η στιγμή κορύφωσης στη ζωή του διανοούμενου και του ακαδημαϊκού δάσκαλου. Δεν είναι απορίας άξιο, επομένως, γιατί ήταν ελάχιστοι οι ακαδημαϊκοί δάσκαλοι, που ένιωσαν την ανάγκη να αντισταθούν στη δικτατορία, εξοφλώντας αυτό το συγκεκριμένο χρέος τους.

Βέβαια, στα δικτατορικά καθεστώτα ο φοβερός και πανίσχυρος αντίπαλος είναι πάντοτε ορατός και η πράξη αντίστασης είναι πιο άμεση και ευθεία. Όμως, στην κοινοβουλευτική δημοκρατία, ο αντίπαλος αλλάζει συχνά μορφή και η όψη του είναι συνήθως φευγαλέα. Εδώ, το ακαδημαϊκό ήθος μπορεί να καμφθεί, όχι από φόβο ή λιποψυχία, αλλά από καθημερινές προκλήσεις, ανταλλάγματα και ιδιοτελείς υπολογισμούς.

Η επίγνωση αυτή αποτελεί για μας μια από τις πιο σοβαρές παρακαταθήκες, που μας κληρονόμησε με το έργο του και τη ζωή του ο Σάκης Καράγιωργας. Μια παρακαταθήκη που μας είναι σίγουρα πολύ βαριά και την οποία, όμως, εμείς ούτε θέλουμε, μα ούτε μας είναι δυνατό να αποποιηθούμε.



## ΛΑΟΚΡΑΤΗΣ ΒΑΣΣΗΣ

### *«Καράγιωργας και Μεταπολίτευση. Η εναλλακτική πολιτική του σκέψης»*

**Η** μορφή του Σάκη Καράγιωργα είναι αμείλικτο μέτρο αξιολόγησης των πολιτικών λογικών, των πολιτικών συμπεριφορών, αλλά και της συνολικής έκβασης της Μεταπολίτευσης.

Κι αυτό γιατί συμβολίζει την άλλη πολιτική σκέψη, την άλλη πολιτική στάση ζωής, το άλλο πολιτικό ήθος, που και τα τρία μαζί σηματοδοτούσαν μια εναλλακτική στρατηγική και συνέθεταν μια υψηλή και απαιτητική κλίμακα αξιών, το ανελαστικό διατακτικό της οποίας οδηγούσε σε ριζική αντίθεση με τη δρομολογημένη στρατηγική της Μεταπολίτευσης.

Αυτή η υψηλή και απαιτητική κλίμακα αξιών, με ρίζες στην προδικτατορική περίοδο, σφυρηλατείται και παγιώνεται στο καμίνι του αντιδικτατορικού αγώνα, που στην περίπτωση του είχε και πολύ μεγάλο τίμημα.

Ο επίλογος της απολογίας του στο Στρατοδικείο της χούντας ορίζει και καθορίζει με υποδειγματική σαφήνεια τη βαθύτερη ουσία του ανελαστικού διατακτικού της

πολιτικής του ηθικής, που έμελλε να επισφραγίσει, σε ευθεία προέκταση της αντιστασιακής, και τη μεταπολιτευτική πολιτική στάση ζωής του, χωρίς, εννοείται, υποψία εκπτώσεων.

Διαβάζουμε σ' αυτό το κομμάτι της απολογίας του: *«Κύριοι στρατοδίκαι, είχα χρέος να αγωνιστώ προς αποκατάστασιν των δημοκρατικών ελευθεριών εις την χώραν. Είχα χρέος, πρώτον, ως άνθρωπος απέναντι της ιστορίας. Δεύτερον, ως καθηγητής απέναντι εις τους φοιτητάς μου. Τέλος, είχα ένα προσωπικόν χρέος απέναντι του ελληνικού λαού και της πατρίδος. Αυτός ο λαός έκανεν πολλές θυσίας και δαπάνας χάριν εμού. Με εσπούδασεν εις τα ελληνικά πανεπιστήμια, με έστειλεν με υποτροφίαν δι' ανωτέρας σπουδάς εις το εξωτερικόν, με έκανεν καθηγητήν ανωτάτης σχολής και ανώτατον κρατικόν λειτουργόν. Δι' όλας αυτάς τας θυσίας τι ζητεί ως αντάλλαγμα από εμέ ο ελληνικός λαός και η πατρίς; Τι ζητεί από όλους τους πνευματικούς ανθρώπους; Δύο μόνον πράγματα. Να προσφέρουν τας επιστημονικάς των υπηρεσίας και να είναι οι θεματοφύλακες των ηθικών και πνευματικών αξιών του ελληνικού λαού. Είχα υποχρέωσιν, επομένως, κύριοι στρατοδίκαι, να εξοφλήσω αυτό το μεγάλο χρέος μου, ακόμη και αν παρίστατο ανάγκη να δώσω και την ζωήν μου».* (Σάκης Καράγιωργας. Μελέτες-Άρθρα-Ομιλίες, 3ος τόμος, σελ. 18-19, Εκδ. ΙΣΚ, Αθήνα 1994).

Ο ελληνικός, λοιπόν, λαός, κατά τον Καράγιωργα, ζητά απ' τους πνευματικούς του ανθρώπους να τον υπηρετούν με τις γνώσεις τους και να είναι οι θεματοφύλακες των ηθικών και πνευματικών του αξιών.

Αυτή η υψηλή αίσθηση του χρέους ήταν γι' αυτόν υπέρτατος και δια βίου νόμος της συνείδησής του. Που σημαί-

νει πως η λειτουργία αυτού του νόμου καθόρισε χωρίς αναίρετικά διλήμματα την πολιτική του στάση και κατά τη Μεταπολίτευση, με τους διαφορετικούς προφανώς όρους και τις διαφορετικές ιεραρχήσεις προτεραιοτήτων του μεταπολιτευτικού περιβάλλοντος, που όμως σε καμιά περίπτωση δεν επέτρεπαν ελαστικοποίηση και ρευστοποίηση του εσώτερου πυρήνα αυτού του χρέους.

Ας ιχνηλατήσουμε όμως τα πολύ βασικά σημεία της μεταπολιτευτικής πολιτικής διαδρομής του Σάκη Καραγιωργα, προσπαθώντας να φωτίσουμε και να αναδείξουμε την πολύ προωθημένη πολιτική του σκέψη, που, καθώς η διαχείριση του μεταπολιτευτικού τέλματος συνεπάγεται το τέλμα της διαχείρισης και την ανακύκλωση των επιτείνόμενων αδιεξόδων, εξακολουθεί να είναι επίκαιρη και να σηματοδοτεί τη στρατηγική διεξόδου, σε αντινεοφιλελεύθερη προφανώς ή, όπως θα έλεγε ο ίδιος, σε αντιμονεταριστική κατεύθυνση.

Στο πρώτο σημείο αυτής της πολιτικής ιχνηλασίας, στην αυτονόητη δηλαδή αντίθεσή του στην πολιτική του συντηρητικού μπλοκ εξουσίας, που ανέλαβε τη «δοτή» διακυβέρνηση της χώρας μας μετά την κατάρρευση της χούντας, δεν νομίζω πως χρειάζεται να επιμείνουμε. Ο σοσιαλιστής Σάκης Καραγιωργας δεν μπορούσε παρά να βρεθεί απέναντι, στην άλλη όχθη, χωρίς όμως απλοϊκά ισοπεδωτικές θεωρήσεις και χωρίς να παραβλέπει τον συντελούμενο συντηρητικό εκσυγχρονισμό, σίγουρα εγγενώς οριακό, απ' αυτή την εξουσία. Κι όχι μόνο χωρίς να παραβλέπει, αλλά πρωτίστως αυτός να βλέπει και να ερμηνεύει σωστά το χαρακτήρα του πολιτικού εκσυγχρο-

νισμού που αρχιτεκτόνησε ο Καραμανλής. Εννοώ το μεταπολιτευτικό πολιτικό σύστημα της δικομματικής συγκυριαρχίας, που αν το είχε αναλύσει σωστά η μεταπολιτευτική Αριστερά, θα είχε βγάλει απ' το λαιμό της την αντιδεξιά, με όρους παρελθόντος, θηλειά και θα αντιμάχονταν τη σύγχρονη δεξιά στη δικομματική διαχειριστική της έκφραση και όχι το φάντασμά της, κάτι που απλώς εκτόνωνε τη σωρευμένη οργή του αριστερού και δημοκρατικού κόσμου, που είχε υποστεί το μετεμφυλιακό κράτος της Δεξιάς και τη χούντα που κυοφορήθηκε στα σπλάγχνα του.

Γράφει επ' αυτού ο Καράγιωργας: *«Τα κέντρα εξουσίας προετοίμασαν μια πολιτική διάρθρωση του εξής τύπου: Δύο αστικά κόμματα που να έχουν βασικό στρατηγικό σκοπό τη διαχείριση της καπιταλιστικής ανάπτυξης και κυρίως τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής αστικής κοινωνίας σε όλα τα επίπεδα. Αυτά τα κόμματα θα εναλλάσσονταν στην εξουσία. Γιατί δύο κόμματα; Γιατί κάθε εκσυγχρονισμός έχει ένα κόστος που πέφτει στις πλάτες κάποιας κοινωνικής ομάδας. Αυτή την κοινωνική δυσaréσκεια θα την απορροφά μια το ένα κόμμα και μια το άλλο».* (Σάκης Καράγιωργας. Μελέτες-Άρθρα-Ομιλίες, 3ος τόμος, σελ. 204).

Ανεξάρτητα απ' το πώς εφαρμόστηκε και πώς λειτουργήσε αυτή η στρατηγική στα ελληνικά δεδομένα κι ανεξάρτητα απ' το αν ο Ανδρέας Παπανδρέου προσχώρησε σ' αυτή μάλλον μετά το '75, δεν παύει να είναι επιλογή που έβαλε σε άλλες λογικές, δοκιμασμένες δεκαετίες πριν στο δυτικό κόσμο, τη λειτουργία του πολιτικού μας συστήματος.

Αφήνοντας για πιο κάτω τις επιπτώσεις της παρωχημένης αντιδεξιάς πολιτικής της μεταπολιτευτικής Αριστε-



ράς, περνώ στο δεύτερο σημείο της μεταπολιτευτικής πορείας του Καραγιώργα, κομβικό σημείο, που είναι η επιλογή του Πα.Σο.Κ., τραυματικά άδοξη επιλογή, όπως όλοι ξέρουμε.

Δεν έχουν νόημα τα πώς και τα γιατί αυτής της επιλογής, που σε κάθε περίπτωση μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο στις ιδιαίτερες συνθήκες που συντελέστηκε. Έχει όμως νόημα η υπόμνηση πως ο Σάκης Καραγιώργας συνδέονταν στενά με τον Ανδρέα απ' την προδικτατορική περίοδο. Όπως έχει νόημα η υπόμνηση πως ήταν απ' τους υπέρμαχους της συνεργασίας της «Άμυνας» με τον Ανδρέα κι έριξε όλο το αυξημένο του βάρος υπέρ αυτής της συνεργασίας, αντιμετωπίζοντας με καλοπιστία τον παλιό του φίλο και πιστεύοντας πως η ρήτρα των δημοκρατικών διαδικασιών, τέταρτη καταστατική αρχή της «Διακήρυξης της 3ης του Σεπτεμβρη», θα απέτρεπε τις όποιες πιθανές εμπλοκές.

Όπως και να 'χει, ο σοσιαλιστής Καραγιώργας, σ' εκείνη την τόσο κρίσιμη για τον τόπο αφετηρία, επέλεξε έναν νεότευκτο σοσιαλιστικό σχηματισμό απολύτως πεπεισμένος για την αναγκαιότητα ενός σύγχρονου σοσιαλιστικού Κόμματος, ενός δυναμικού και ριζοσπαστικού Κόμματος της νέας Αριστεράς στον τόπο μας, με δεδομένες τις εγγενείς αδυναμίες και το πολιτικό/ιδεολογικό βραχυκύκλωμα της παραδοσιακής Αριστεράς.

Η μεγάλη όμως εμπλοκή στη λειτουργία του Πα.Σο.Κ. και μαζί της η ρήξη Πα.Σο.Κ. – Καραγιώργα δεν άργησε. Αναφέρομαι στη μεγάλη κρίση και σύγκρουση του '75, με τις δεκάδες και εκατοντάδες διαγραφές στελεχών, μεταξύ

των οποίων και ο ίδιος ο Καράγιωργας. Πρόκειται για ένα κρίσιμο πολιτικό επεισόδιο, που προσδιόρισε το χαρακτήρα του Πα.Σο.Κ. και διαμέσου αυτού την πορεία της Μεταπολίτευσης συνολικότερα, όσο κι αν μια τέτοια ερμηνευτική αναγωγή μοιάζει υπερβολική ή και ανεδάφικη ακόμη.

Στη διάρκεια πάντως αυτής της κρίσης, μέσα απ' την οποία αναδύθηκε το αρχηγικό Πα.Σο.Κ. με το βυθό του, από όπου και η ύβρις του Προσυνεδρίου («Κάτσε κάτω κουλοχέρη») με το βαθύτερο συμβολισμό της, αναμετρήθηκαν στην πρώιμη μορφή τους οι δυο κυρίαρχες αντιλήψεις, όχι μόνο για τη λειτουργία του νεοϊδρυμένου Κόμματος, αλλά και οι δυο κυρίαρχες αντιλήψεις για τη συνολικότερη λειτουργία του μεταπολιτευτικού πολιτικού μας συστήματος. Δεν επρόκειτο δηλαδή για μια κρίση που προέκυψε από διαδικαστικού χαρακτήρα αίτια, που κι αυτά σίγουρα δεν έλειψαν, αλλά για μια πολύ βαθιά κρίση μέσα απ' την οποία μπορούσαν (ίσως) να αναγνωστούν και οι πολιτικές συντεταγμένες της Μεταπολίτευσης.

Για τον Σάκη Καράγιωργα η δημοκρατία δεν ήταν είδος πολυτελείας, που μπορούσε και να λείπει απ' το πολιτικό τραπέζι του Πα.Σο.Κ. Ως υπέρτατο μέσο και υπέρτατος σκοπός η ίδια, αποτελούσε το θεμέλιο της ύπαρξής του, τον πρωταρχικό και αναπαλλοτρίωτο όρο για να πετύχει τους στόχους του, κοντινούς και μακροπρόθεσμους, των οποίων επίσης ήταν η βαθύτερη ουσία. Δεν ήταν, δηλαδή, απλώς η εγγύηση για να οδηγηθεί το Πα.Σο.Κ. στην επιτυχία, αλλά ταυτοχρόνως η εγγύηση και η ουσία αυτής της επιτυχίας. Γιατί, ο Καράγιωργας

ήξερε καλά πως χωρίς δημοκρατία τα πάντα μεταπίπτουν σε μέσα προς σκοπόν, με συνέπειες που δεν ήταν και πολύ δύσκολο να τις φανταστεί κανείς. Δεν χωρούσε γι' αυτό συμβιβασμός ή ανοχή στην κατάργηση των δημοκρατικών διαδικασιών στη λειτουργία του Πα.Σο.Κ. απ' τον Ανδρέα. Το χάσμα ήταν μέγα και η ρήξη μοιραία και αναπότρεπτη. Το αρχηγικό Κομματικό μοντέλο, με τα αρχικά ποπουλίστικα χαρακτηριστικά του, έπληττε στη δημοκρατική καρδιά της την πολιτική φιλοσοφία του σοσιαλιστή Καράγιωργα, που, σε ριζική με τον Ανδρέα αντίθεση, πίστευε πως: *«Το σοσιαλιστικό Κόμμα πρέπει να αποτελέσει τον ισχυρότερο μηχανισμό πολιτικής διαπαιδαγώγησης των ανθρώπων στην ιδέα της κοινωνικής δημοκρατίας. Λόγω της σημασίας που έχει η εγχάραξη της ιδέας αυτής για τη λειτουργία της κοινωνικής δημοκρατίας, το σοσιαλιστικό κόμμα θα πρέπει να είναι περισσότερο όργανο ιδεολογικής και πολιτικής διαπαιδαγώγησης και λιγότερο όργανο πολιτικής εξουσίας. Βασική προϋπόθεση για να επιτελέσει αυτόν το ρόλο είναι ότι το ίδιο το σοσιαλιστικό Κόμμα θα πρέπει να είναι δημοκρατικά οργανωμένο»*. (Σάκης Καράγιωργας. Μελέτες - Άρθρα - Ομιλίες, 3ος τόμος, σελ. 275).

Ο Αντρέας ήθελε Κόμμα-εργαλείο, για να πάρει και να διαχειριστεί την εξουσία στο όνομα της ελληνικής κοινωνίας, όχι, όπως ο Καράγιωργας, Κόμμα-σχολείο, που πρωτίστως θα διαπαιδαγωγούσε δημοκρατικά και ιδεολογικά τα μέλη του, για να μπορούν να ανταποκριθούν στον δημοκρατικό και σοσιαλιστικό πολιτικό τους ρόλο με τη συμμετοχή και για λογαριασμό της ίδιας της ελληνικής κοινωνίας. Η πολιτική, όπως είναι προφανές, φιλοσοφία

του ενός βρισκόταν επί της ουσίας στον αντίποδα της πολιτικής φιλοσοφίας του άλλου.

Το τρίτο σημείο σ' αυτή τη μεταπολιτευτική ιχνηλασία των πολιτικών βημάτων του Καραγιώργα είναι αυτό της «Συμμαχίας» του '77, όπου, μετά το Πα.Σο.Κ., κρίθηκε εξίσου άδοξα και η δεύτερη ελπίδα του, μικρότερη αυτή, για μια ποιοτική προοδευτική παρέμβαση στην πολιτική μας ζωή.

Με αφορμή αυτό το εγχείρημα-πείραμα ο Σάκης Καραγιώργας διατύπωσε τις βασικές κατευθύνσεις μιας συνολικής για το αριστερό και προοδευτικό κίνημα στρατηγικής (Σάκης Καραγιώργας. Μελέτες-Άρθρα-Ομιλίες, 3ος τόμος, σελ. 107-112), που, μετά την αποτυχία της «Συμμαχίας», φάνηκε να αποτελεί τη βάση και του ενιαίου ΣΥΝ της Αριστεράς και της Προόδου. Πάλι όμως χωρίς αποτέλεσμα. Κι έχει σχεδόν ξεχαστεί πως και το όνομα του ΣΥΝ, εννοιολογικά τουλάχιστον, είχε τότε προαγγελθεί απ' τον Καραγιώργα, που πρώτος αυτός μιλούσε για «συνασπισμό των αριστερών και προοδευτικών δυνάμεων».

Έχω την πεποίθηση πως αυτή η οιονεί στρατηγική Καραγιώργα μπορεί, επικαιροποιούμενη, να αποτελέσει και σήμερα βάση για το ευρύτερο αριστερό και προοδευτικό κίνημα του τόπου μας, αν θέλει να ξεπεράσει τον πολυκατακερματισμό και τη χρόνια κακοδαιμονία του. Γιατί, χωρίς την ενωτική, δημοκρατική και κινηματική λογική ενός συνασπισμού αριστερού ιδεολογικού πλουραλισμού και πολιτικής ενότητας όλων των δυνάμεων της ευρύτερης Αριστεράς και της προόδου, που θα αντιπα-

ρατεθεί στη δικομματική συγκυριαρχία και στους ιδεολογικούς πρωτίστως μηχανισμούς της, χωρίς δηλαδή τα όσα σηματοδοτούσε η πολιτική λογική του Καράγιωργα απ' το 1977 ακόμη, το αριστερό δημοκρατικό και προοδευτικό κίνημα δεν θα βρει το στέρεο βηματισμό του προς το μέλλον.

Είχα την τύχη να συνεργαστώ μαζί του για την αναδιατύπωση της περί «συνασπισμού» ιδέας του στα μέσα της δεκαετίας του '80. Κι ήταν καθοριστική η βοήθειά του για μια επ' αυτού εισήγησή μου σε ένα συνέδριο στα Χανιά, τον Ιούνιο του '85, όπου ο ίδιος, με μια μνημειώδους απλότητας και ουσίας ομιλία του, την τελευταία δυστυχώς της ζωής του, αποκάλυψε με ενάργεια όλο το παιγνίδι της ιδεολογικοπολιτικής παραπλάνησης των σοσιαλιστικών Κομμάτων της Ευρώπης και στα καθ' ημάς της ιδεολογικοπολιτικής παραπλάνησης του Πα.Σο.Κ. στο πλαίσιο της ελληνικής δικομματικής συγκυριαρχίας (Σάκης Καράγιωργας. Μελέτες-Άρθρα-Ομιλίες, 3ος τόμος, σελ. 298-305).

Στηριζόμενος κυρίως σ' αυτή του την ομιλία, όχι όμως μόνο σ' αυτήν, περνώ στο τέταρτο και τελευταίο σημείο της μεταπολιτευτικής ιχνηλασίας των βημάτων του Σάκη Καράγιωργα, που έχει ακριβώς σχέση με τις αληθινά μαρξιστικές και γι' αυτό πολύ προωθημένες αναλύσεις για το ρόλο του Πα.Σο.Κ. ως Κόμματος εξουσίας, την ώρα που τα Κόμματα της Αριστεράς παρέμεναν αφελώς, όπως έχουμε προαναφέρει, παγιδευμένα στις παρωχημένες αντιδεξιές πολιτικές και στα συνακόλουθα περί προοδευτικών δυνάμεων της «αλλαγής», χωρίς να μπορούν να

αντιληφθούν πως η αντίθεση δεν ήταν πια εναντίον της παλιάς «Δεξιάς», με φόντο μάλιστα τα ξερονήσια, αλλά εναντίον της δεξιάς πολιτικής και της σύγχρονης δικομματικής της έκφρασης στον τόπο μας.

Θα δώσω δείγματα μόνο αυτών των επιβεβαιωμένων απ' την έκβαση των τριών πρώτων δεκαετιών της Μεταπολίτευσης αναλύσεων, όχι μόνο γιατί η βαθύτερη λογική τους εξακολουθεί να είναι επίκαιρη, καθώς η Μεταπολίτευση των επιγόνων ανακυκλώνει και επιτείνει τα αδιέξοδα του τόπου μας, αλλά και για να μην υπάρχει η εντύπωση πως κανείς δεν είδε και δεν μίλησε για τα κακώς γινόμενα, ή, πολύ περισσότερο, για να μην υπάρχει η εντύπωση πως πήγε έτσι η Μεταπολίτευση γιατί δεν γινόταν αλλιώς.

1<sup>ο</sup>ν δείγμα: Τον Δεκέμβρη του '81, με τον ενθουσιασμό της «αλλαγής» στο κατακόρυφο, λίγο δηλαδή μετά τις νικηφόρες για το Πα.Σο.Κ. εκλογές, ο Καραγιώργας, που έβλεπε πίσω απ' την επιφάνεια των πραγμάτων, φαινόταν παράταιρος και ξένιζε καθώς χαρακτήριζε την περιώνυμη πασοκική αλλαγή «εναλλαγή για εκσυγχρονισμό της ελληνικής αστικής εξουσίας» και προσγείωνε τους πάντες στα δεδομένα της πραγματικότητας. Διαβάζουμε σε συνέντευξη του στην εφημ. ΑΥΓΗ (13.12.'81): *«Κολοσσιαίας σημασίας, μπορώ να πω ιστορικής σημασίας γεγονός, ήταν το εκλογικό αποτέλεσμα της 18ης Οκτωβρίου. Βασικά όμως όχι όπως ερμηνεύουν το αποτέλεσμα τα δημοκρατικά κόμματα, ότι δηλαδή μετά την άνοδο του Πα.Σο.Κ. στην εξουσία διώχτηκε οριστικά η Δεξιά κι έχουμε απαρχή σοσιαλιστικού μετασχηματισμού. Αυτά, ψυχρά θεωρώντας τα, είναι ευσεβείς πόθοι»*. Κι εξηγώντας τον

πραγματικό χαρακτήρα της «αλλαγής» στο πλαίσιο του συντελούμενου μεταπολιτευτικού αστικού εκσυγχρονισμού (*«έγινε, σημείωνε, και στον τόπο μας μια αλλαγή στην πολιτική διάρθρωση, όμοια μ' εκείνη που άρχισε από παλιά και συνεχίζεται στους προηγμένους καπιταλιστικούς μηχανισμούς της Δύσης»*), ξεκαθάριζε νωρίς-νωρίς πως το Πα.Σο.Κ. όχι μόνο την υποσχόμενη «αλλαγή» αλλά ούτε και τον αστικό εκσυγχρονισμό δεν θα μπορέσει εύκολα να προχωρήσει. Κι αυτό γιατί, αφενός μεν θα σκοντάψει *«στο ότι η οικονομία μας μαστιγείται από μια μορφή διαρθρωτικής κρίσης, το στασιμο-πληθωρισμό»*, εξηγώντας τι σημαίνει αυτό (*παίρνεις μέτρα κατά του πληθωρισμού και αυξάνεται η ανεργία, παίρνεις μέτρα κατά της ανεργίας και αυξάνεται ο πληθωρισμός*), και αφετέρου γιατί το Πα.Σο.Κ. δεν δημιούργησε το αναγκαίο στελεχικό δυναμικό, που θα μπορούσε να σηκώσει στους ώμους του την όποια εκσυγχρονιστική προσπάθεια. Έλεγε, λοιπόν, πολύ απλά ο Καραγιώργας, ούτε δυο μήνες μετά τις εκλογές του '81, πως το Πα.Σο.Κ. όχι μόνο «αλλαγή» δεν θα κάνει, αλλά ούτε και αστικού τύπου εκσυγχρονισμό. Σχόλια για την προβλεπτικότητα και την εγκυρότητα της ανάλυσης του νομίζω πως δεν χρειάζονται.

2<sup>ο</sup>ν δείγμα: Αναλύοντας με μοναδική απλότητα, μέγας δάσκαλος γαρ, τα βαθύτερα αίτια των αδιεξόδων της διαχειριστικής πολιτικής των σοσιαλιστικών (κατ' όνομα) Κομμάτων της Ευρώπης, μαζί και του Πα.Σο.Κ., αναφέρεται στον ιδιαίτερο ρόλο τους στη διαχείριση της κρίσης των κοινωνιών τους: *«Τα Κόμματα αυτά, λέει, ουσιαστικά δεν είναι σοσιαλιστικά. Είναι αστικά Κόμματα, που ντύνονται το μανδύα του σοσιαλισμού για να νομιμοποιηθούν σε αριστερές μάζες*

του λαού, έτσι ώστε να περάσουν την εκσυγχρονιστική πολιτική του καπιταλισμού χωρίς κοινωνικές εντάσεις και αναταραχές... Πρόκειται για ένα νέο, γκραμισιανού τύπου, ιδεολογικοπολιτικό μπλοκ εξουσίας που χρησιμοποιεί την ιδεολογία του σοσιαλισμού για να εγκλωβίζει μάζες λαού και για να μπλοκάρει κοινωνικές εντάσεις και αναταραχές απ' την πλευρά των λαϊκών στρωμάτων». (Σάκης Καράγιωργας. Μελέτες-Άρθρα-Ομιλίες, 3ος τόμος, σελ. 303). Η σωστή ανάγνωση απ' τον Καράγιωργα της πασοκικής διακυβέρνησης στα υποτίθεται πιο αριστερά πρώτα τέσσερα χρόνια – αναφέρω ενδεικτικά τις αναλύσεις του για την οριζόντια ενδοταξική αναδιανομή του εισοδήματος μέσα στην ίδια την εργατική τάξη με την περίφημη Α.Τ.Α., που ούτε λίγο ούτε πολύ είχε παρουσιαστεί σαν σοσιαλιστικό μέτρο, αλλά και τις αναλύσεις του για εκείνες τις απίθανες κοινωνικοποιήσεις, που επίσης είχαν παρουσιαστεί σαν μέτρο, πολύ προωθημένης μάλιστα σοσιαλιστικής πολιτικής – η σωστή, λοιπόν, ανάγνωση της πασοκικής διακυβέρνησης δεν άφηνε περιθώρια ψευδαισθήσεων.

3<sup>ο</sup> και τελευταίο δείγμα: Στο πλαίσιο αυτών των καιριών αναλύσεών του ο Σάκης Καράγιωργας εισάγει και έναν όρο κλειδί, για να κατανοηθεί η σύνθετη πολιτική του κυρίαρχου αστικού μπλοκ εξουσίας μέσα απ' τον αριστεροφανή πόλο των σοσιαλιστικών Κομμάτων, εννοώ την ιδεολογικοπολιτική παραπλάνηση, που ήταν βασική διάσταση, αν όχι η αιχμή, αυτής της πολιτικής, καθώς κατέστησε εν πολλοίς αχρείαστη, συνεργούσης τώρα και της υπερεξουσίας των Μ.Μ.Ε., τη συνήθη παλαιότερα αυταρχική και κατασταλτική πολιτική αυτού του κυρίαρχου



χου μπλοκ εξουσίας. Θεωρώντας καθοριστική και όρο εκ των ων ουκ άνευ τη βαθιά δημοκρατική και βαθιά ιδεολογικοπολιτική διαπαιδαγώγηση στο πλαίσιο των αριστερών Κομμάτων (*δεν γίνεται, έλεγε, σοσιαλισμός χωρίς σοσιαλιστές!*), ανέδειξε, αντιστοίχως, όσο κανένας άλλος και τη σημασία της πολυδιάστατης ιδεολογικοπολιτικής παραπλάνησης, που προωθείται με τους εγχώριους και τους διεθνείς μηχανισμούς της αστικής εξουσίας και προπαγάντς με την ενσωμάτωση ενός μεγάλου μέρους της διανόησης, κατά προτίμηση πρώην αριστερής ή εμφανιζόμενης ως αριστερής. « Ένας άλλος τρόπος, γράφει ο Καράγιωργας, πέραν του κατασταλτικού, για να περάσει η μονεταριστική πολιτική της κυρίαρχης αστικής εξουσίας είναι η ιδεολογικοπολιτική παραπλάνηση του λαού. Μια μορφή τέτοιας παραπλάνησης είναι το να εγχαραχτεί στο λαό πως για όλα τα δεινά, την ανεργία, τον πληθωρισμό κ.λπ., φταίει το κράτος. Τέτοιον είδους παραπλάνηση επιχειρούν τα συντηρητικά αστικά Κόμματα, όπως η Ν.Δ. Μια άλλη σοβαρότερη ιδεολογικοπολιτική παραπλάνηση, για να περνάει η μονεταριστική πολιτική χωρίς κοινωνικές εντάσεις, είναι ο μανδύας του σοσιαλισμού που ντύνονται ορισμένα αστικά Κόμματα, όπως το Πα.Σο.Κ.». (Σάκης Καράγιωργας. Μελέτες-Άρθρα-Ομιλίες, 3ος τόμος, σελ. 296). Κι αναλύει βασικές πτυχές αυτής της παραπλάνησης, στις οποίες εμείς, με την μετά το '85 εμπειρία της διφυούς, αντρεϊκής και σημαντικής, πολιτείας Πα.Σο.Κ., θα μπορούσαμε να προσθέσουμε πολλά, καθώς η πολιτική της παραπλάνησης είχε εξελιχθεί σε δεύτερη φύση αυτής της πολιτείας.

Κλείνοντας την περιληπτική και ενδεικτική αναφορά μου στη μεταπολιτευτική εναλλακτική πολιτική σκέψη

του Σάκη Καράγιωργα, θέλω να επισημάνω πως κρίνει στη βάση μιας ξεκάθαρης αριστερής πολιτικής αντίληψης για την πορεία του τόπου μας, πως κρίνει στη βάση ενός ξεκάθολου σοσιαλιστικού οράματος, που έχει ως καρδιά του τη δημοκρατία και την ελευθερία. Κι αυτό ως σύγχρονος μαρξιστής της νέας Αριστεράς, που δεν παγιδεύεται σε παραλλαγές των πάσης φύσεως θεολογισμών, των πάσης φύσεως δογματισμών, και που θεωρεί απολύτως διαλεκτική και αδιαίρετη τη σχέση παιδείας, δημοκρατίας, ελευθερίας και σοσιαλισμού, χωρίς να αφήνει κανένα περιθώριο ανοχής σε λογικές και πρακτικές, που παρεξέκλιναν απ' το υψηλό διατακτικό που απέρρευε απ' αυτή του την παραδοχή. Ήταν τέτοια η βίωση των δημοκρατικών και σοσιαλιστικών ιδεωδών, τέτοια η δημοκρατική και σοσιαλιστική συνειδητοποίησή του, ώστε έκανε τις πολιτικές του επιλογές χωρίς να «ψάχνεται», χωρίς να έχει διλήμματα, με την ίδια σχεδόν φυσικότητα που έλεγε την καθημέρα του. Ήταν ένας λόγω τε και έργω δημοκράτης, ήταν ένας λόγω τε και έργω σοσιαλιστής.

Η μορφή του Καράγιωργα σίγουρα ενοχλεί. Ενοχλεί την πολιτική της ενοχής και την κοινωνία της συνενοχής. Ενοχλεί την εξουσία της ενοχής και τη διανοήση της συνενοχής. Ενοχλεί, γιατί θυμίζει πως υπήρχε κι άλλος δρόμος στη Μεταπολίτευση. Ενοχλεί, γιατί θυμίζει πως και τώρα, στη Μεταπολίτευση των επιγόνων, με τη μελαγχολία να επικάθεται στους ορίζοντες μας, υπάρχει κι άλλος δρόμος.

- Μπορούσαμε να προχωρήσουμε αλλιώς, χωρίς να φάμε κι εμείς, όπως θα ξανάλεγε, το ψωμί του μέλλοντος των παιδιών μας.

- Μπορούμε να προχωρήσουμε αλλιώς, χωρίς να υπο-  
θηκεύουμε διαρκώς το μέλλον του τόπου μας.

Ο Σάκης Καραγιώργας, που ένωθε δια βίου χρεωμέ-  
νος στο λαό που τον γέννησε, συμβολίζει αυτόν τον άλλο  
δρόμο προς το μέλλον, όπως τον σηματοδότησε:

- με τη ριζοσπαστική πολιτική του σκέψη, δημοκρατι-  
κή και σοσιαλιστική

- με την υποδειγματική πολιτική του συνέπεια, καθώς  
ήταν παντελώς έξω απ' τη φύση του το άλλα σκεπτόμαστε,  
άλλα λέμε κι άλλα κάνουμε

- με το αξεπέραστο, τέλος, ήθος, με το οποίο επισφρά-  
γισε όλα τα βήματα της ζωής του.

- Η μνήμη του, είκοσι χρόνια απ' το θάνατό του, είναι  
πυξίδα προσανατολισμού!





## ΝΙΚΟΣ Α. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

### *«Τον Σάκη Καράγιωργα να μνημονεύουμε σύντροφοι»*

**Τ**ο μέλλον μας είναι ήδη παρόν». Αυτή η γνωστή αποφθεγματική ρήση, ήταν ο κωδικός, που επικοινωνούσαμε, όσοι από το φοιτητικό κίνημα και τη δημοκρατική νεολαία, μετείχαμε στη «Δημοκρατική Άμυνα», που δημιουργήθηκε αμέσως μετά την 21η Απριλίου. Το κωδικοποιημένο μήνυμα, που πήρα, την άνοιξη του 1968, μετά τις συλλήψεις των τριών πρώτων ομάδων της Δημοκρατικής Άμυνας, σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, με οδήγησε, ένα περίεργο, όπως εξακολουθεί να παραμένει μέσα μου, απομεινέρο, στους έρημους διαδρόμους του Βασιλικού Ιδρύματος Ερευνών, στο γραφείο του καθηγητή Καράγιωργα, για να ξαναφτιάξουμε τις σκόρπιες παράνομες επαφές.

Ο Σάκης, μέσα σ' ένα γραφείο γεμάτο απ'τα γλυκά χρώματα και τις ανταύγειες του ήλιου, που έγερνε, οικείος και θεληματικός, τρυφερός και συνεπαρμένος, από όσα έφλεγαν μέσα του κι έφεγγαν στο πρόσωπό του, είναι, έτσι, ολοζώντανος μπροστά μου και σήμερα, με αυτό το μοναδικό χαμόγελό του.

Στο σπίτι του Στέργιου Αγγελίδη, πρωί – πρωί ήταν, που έμαθα από τη μητέρα του τη Θεοπούλα, ότι στα χέρια ενός καθηγητή έσκασε μια βόμβα. Κι όταν αργότερα, πιάστηκα εντελώς τυχαία, χωρίς ποτέ ούτε μέχρι και την καταδίκη μας, να προκύψει τίποτε, που να αποκαλύψει την κοινή μας δράση, ήταν στην απομόνωση της Ασφάλειας Προαστίων, στο Ν. Ηράκλειο, μετά το ΕΑΤ – ΕΣΑ και τα Πευκάκια στη Δροσιά, που άκουγα τον ενωματάρχη – δεσμοφύλακα να μου περιγράφει με δέος το πώς μάθαινε ο Σάκης να χρησιμοποιεί το γερό αριστερό του χέρι, εκεί στο ίδιο δεσμοτήριο, και να μου δείχνει, σαν να επρόκειτο για ιερό σημάδι, τις χαρακιές στην κάσα της πόρτας, με τις οποίες μέτραγε την εφιαλτική απομόνωση με τα άγρια χτυπήματα στην πληγή, που πυορροούσε και τα τραντάγματα του τραυματισμένου του κεφαλιού στον τοίχο, από τους βασανιστές του.

Ύστερα, στο κοινόβιο των φυλακών Αβέρωφ, προφυλακισμένοι μετά την απομόνωση, στο εδώλιο του Έκτακτου Στρατοδικείου Αθήνας, επί δεκαπέντε μέρες «στη δίκη των 35 της Αμυνας», όπως δημοσιογραφικά προβλήθηκε, σκόρπιοι μετά στο Ιτζεδίν, στην Κέρκυρα, στο Γεντή – Κουλέ, στα Τρίκαλα, την Αίγινα και τον Κορυδαλλό, μοιραστήκαμε βιώματα από εκείνα που πονάνε και δένουν τις ανθρώπινες υπάρξεις, που καθηλώνουν κι απελευθερώνουν τις συνειδήσεις, που ξεπερνούν τη συγκυρία κι απλώνουν σ'όλες τις εποχές την ευεργεσία τους.

Τί ξέρουν σήμερα για τον Σάκη Καράγιωργα, όσοι κι όσες γεννήθηκαν από το 1970 και μετά; Όσα αποσπασματικά, από διάφορα επετειακά αφιερώματα, περισώζο-

νται. Αρκετά, μέσα από αυθεντικές διηγήσεις και τίμιες αναφορές. Επίσης, αρκετά, κι από εξωραϊσμένες εξιστορήσεις, που προτάσσουν ρόλους και πρόσωπα δήθεν πρωταγωνιστών, που στρεβλώνουν την αντικειμενική αλήθεια και την ιστορική εκτίμηση. Ο Σάκης δεν μιλούσε γ'αυτά. Συνειδητοποιούσε και ζούσε όσα πίστευε, με όποιο κόστος. Κοίταζε μπροστά, προς τους ανοιχτούς και μακρινούς ορίζοντες.

Ο Σάκης Καράγιωργας, με τον άμεσο κίνδυνο της θανατικής ποινής πάνω από το κεφάλι του, αγέρωχος την ώρα της απολογίας του, για το πολλαπλό χρέος του έναντι της πατρίδας και του λαού μας, να εξευτελίζει τους δικτάτορες. Ο Σάκης Καράγιωργας, με τα θραύσματα στο κεφάλι κι ανοιχτές τις πληγές στο χέρι, δεμένος στ'αμπάρι του μεταγωγικού, κάθε φορά που η διεθνής πίεση και η επιδείνωση των τραυμάτων του, δυσκόλευαν τη χούντα, να πηγαينوέρχεται από το Καλάμι της Κρήτης στο Νοσοκομείο Κρατουμένων της Αθήνας, να ξεπερνά τον ανθρώπινο πόνο και να στέλνει μηνύματα καρτερικότητας κι ελπίδας σ'όλες τις φυλακές, με τους άλλους κρατούμενους της μεταγωγής, που τον φρόντιζαν και τον αγάπαγαν ανυπόκριτα. Ο Σάκης Καράγιωργας, γεμάτος ενθουσιασμούς και δυνάμεις για τη μεταδικτατορική Ελλάδα, να δέχεται σαν αστροπελέκι την ύβρη «κάτσε κάτω κουλοχέρη», αλλά τίποτε να μην επηρεάζει την περήφανη στάση και την αγωνιστική αξίωση της ζωής του. Προσπερνούσε με κατανόηση τέτοιες εμπειρίες, ως δοκιμασίες των άλλων κι όχι δικές του, αλλά και με πικρούς προβληματισμούς για το πόσο ο εσωκομματικός φατριασμός μπορεί να ακυρώ-

νει την διαπλαστική δύναμη της πολιτικής, ως παιδαγωγού συνειδητών πολιτών.

Δυστυχώς, στις σημερινές συνθήκες, που είναι έντονα και διάχυτα τα συμπτώματα πολιτικού μιθριδατισμού, πνευματικής ρινοκερίτιδας και κοινωνικής συνενοχής, ο Σάκης Καράγιωργας, ως εμβληματική ιστορική ύπαρξη, είναι πιο μακριά από ότι δείχνουν τα είκοσι χρόνια από το θάνατό του. Βλέπει αυτά που κατακλύζουν το δημόσιο χώρο κι αναμετράει αυτά για τα οποία πήγαμε φυλακή, με περίσκεψη και οργή, για τα όσα χάθηκαν κι ευτελίστηκαν στο δρόμο.

Σε όλα τα πεδία της ζωής και δράσης, σε όλα τα επίπεδα στοχασμού κι επιστήμης, ο Σάκης Καράγιωργας συμβολίζει το διαφορετικό, ριζοσπαστικό πνεύμα, αμφισβητεί τα προδικτατορικά στερεότυπα, δεν βολεύεται στις μετεμφυλιακές αποκρυσταλλώσεις, ούτε τον εκφράζουν τα πολιτικά πλαίσια, μέσα στα οποία καλείται να αξιοποιήσει την αποστολή του, ως πανεπιστημιακού δασκάλου.

Ο Σάκης Καράγιωργας, μέσα από τα βιώματα της ζωής του διαμόρφωσε μια γνήσια λαϊκότητα, που τίποτε δεν στάθηκε ικανό να την ψευτίσει ή να την στομώσει, έτσι όπως εκφραζότανε στις σχέσεις του με τους ανθρώπους, αλλά και στις τριβές του με την εξουσία. Ούτε, οι συστηματικές σπουδές του, αποδυνάμωσαν την αφιέρωση της συνείδησής του στα προβλήματα της Ελλάδας, με μια διανοουμένητική τάση αφ' υψηλού θέασης.

Ο Σάκης Καράγιωργας, ως πανεπιστημιακός διανοητής, ως τεχνοκράτης οικονομολόγος, έκανε όσα έκανε για να είναι χρήσιμος στην πατρίδα, που τον γέννησε και τον



σπούδασε κι όχι για να προετοιμάσει ρόλους εξουσίας κι αυθεντίας για τον εαυτό του. Τον βασάνιζε η καθυστέρηση της ανάπτυξης, η δημοσιονομική ανισότητα, η πολιτική ρευστότητα.

Έχει πλήρως συνειδητοποιήσει και συστηματικά τεκμηριώνει με τη δουλειά του, πριν από την επιβολή της Δικτατορίας, το στρεβλό ρόλο του ελληνικού κράτους, τις αντιαναπτυξιακές επιπτώσεις από το κακό σύστημα διακυβέρνησης και την διαβρωτική δράση της κοινωνικής αδικίας και της οικονομικής ανισότητας.

Ο Σάκης Καραγιώργας, πριν από τη Δικτατορία ανησυχεί, βεβαίως, και αυτός για το ποιος θα κάνει το πραξικόπημα και για ποιό ή για το από πού ήρθε και πού στοχεύει η αποστασία, αλλά κυρίως αγωνιά για τον εγκλωβισμό οικονομίας, κοινωνίας και πολιτικού συστήματος, που καθλώνει τη χώρα και δεν αξιοποιεί θυσίες, πόρους, υπαρκτές δυνάμεις και ρεαλιστικές δυνατότητες για μια διαφορετική Ελλάδα.

Αυτού του περιεχομένου και αυτής της δυναμικής ο προβληματισμός, είναι ανεπτυγμένος με έντονο τρόπο, για τις συνθήκες της εποχής, σε κύκλους διανοητών, επιστημόνων, καλλιτεχνών, πανεπιστημιακών, νεολαίων, που αναζητούν εκδημοκρατισμό, πολιτικές αλλαγές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Το αίτημα του προοδευτικού εκσυγχρονισμού, με όρους πολιτικού κινήματος, διακατέχει όλο το φάσμα των προοδευτικών αναζητήσεων και δυνάμεων και διαπερνά όλους τους πολιτικούς χώρους, από την ΕΔΑ ως την Ε.Κ., από το φοιτητικό κίνημα, ως τις ενώσεις των διανοουμένων. Προπορεύεται από τις κομματικές δομές

και βρίσκεται σε αντιπαράθεση προς τις κατεστημένες ηγεσίες. Οι Λαμπράκηδες, η Ελληνική Δημοκρατική Νεολαία, οι νέοι δημιουργοί στις τέχνες, τη λογοτεχνία, τον κινηματογράφο, η Εθνική Φοιτητική Ένωση, τα περιοδικά κριτικού στοχασμού και ιδεών, δίνουν τη διέγερση μιας πνευματικής άνοιξης και ανοίγουν τις σχέσεις κοινωνίας και αριστεράς στο όραμα της προόδου.

Γι' αυτό κι όταν ο εφιάλτης της Δικτατορίας ερημώνει τους δρόμους, που είχαν πλημμυρίσει οι αγώνες στο όνομα του Συνταγματικού Πατριωτισμού, με το 114, και για την υπεράσπιση της Δημοκρατίας έναντι του θρόνου, των αποστατών και του ξένου παράγοντα, συντελούνται δύο συμπληρωματικά αποκαλυπτικά γεγονότα.

- Οι κατεστημένες ηγεσίες σιωπούν, περιμένουν σε πλήρη αμηχανία ή αδράνεια, αποδεικνύοντας το πόσο μη γνήσιες ηγεσίες ήσαν.

- Οι άμεσες κινητοποιήσεις για αντίσταση γίνονται από εκείνους τους χώρους, που βρίσκονται σε αντιπαράθεση με τον εσωκομματικό πρακτισμό της Ε.Κ. και της Ε.Δ.Α, χωρίς καμία κομματική εντολή ή κάλυψη, όπως μπορεί κανείς να δει μελετώντας τη δημιουργία του ΠΑΜ και της «Δημοκρατικής Άμυνας», της ΔΕΚΑ, της ΑΑΑ κι άλλων μικρότερων οργανώσεων. Αναφέρομαι στις πρώτες αντιστασιακές κινήσεις που βγήκαν στη δράση αμέσως με την επιβολή της Δικτατορίας και δεν ξεχνώ μεταγενέστερες, όπως ο Ρήγας Φεραίος, ο Παναγούλης, οι Ελεύθεροι Έλληνες κ.ά.

Ο Σάκης Καράγιωργας είναι στον εσωτερικό πυρήνα αυτού του ριζοσπαστικού προβληματισμού και της αντί-

στοιχης δυναμικής δράσης. Είναι μέσα στις κοινωνικές και πνευματικές διεργασίες, που διατρέχουν την μετεμφυλιακή περίοδο κι έχουν ως φυσική προέκταση, σε περίοδο ανελευθερίας και βαρβαρότητας, την αντίσταση.

Έχει πλήρη επίγνωση ότι η δράση του ξένου παράγοντα, πέρασε μέσα από τις τρύπες, τις αδυναμίες και τις σκοπιμότητες του πολιτικού μας συστήματος.

Όπως, επίσης, πιστεύει διορατικά ότι η Δικτατορία έρχεται να ανακόψει το λαϊκό δυναμισμό, να απονευρώσει τις κοινωνικές και πνευματικές διεργασίες, που ήσαν προσανατολισμένες στην ενεργό διεκδίκηση της αλλαγής, της εξόδου, δηλαδή, από τα μετεμφυλιακά χαρακώματα. Να μην επιτρέψει, δηλαδή, να αποκρυσταλλωθούν σε ιδεολογικές, πολιτικές, κοινωνικές και θεσμικές διαμορφώσεις, όσα διέτρεχαν την ελληνική πραγματικότητα από την εθνική αντίσταση μέχρι την αναγεννημένη ελπίδα της δεκαετίας του '60. Εάν σκεφθεί κανείς αυτά που ακολούθησαν την τραγωδία του εμφυλίου, τις δεκαετίες των διώξεων, τα τριφασικά εκλογικά συστήματα, τις επιτροπές για την καταπολέμηση του κομμουνισμού, το εκλογικό πραξικόπημα της βίας και νοθείας του Σχεδίου Περικλής, τη δολοφονία του Λαμπράκη, την αποστασία και τη δολοφονία του Πέτρουλα, την έγερση του λαού στην υπεράσπιση του Συντάγματος και την ανατροπή στην πράξη των εκλογικών αποτελεσμάτων του 1961 και των αυλικών κυβερνήσεων της αποστασίας, αντιλαμβάνεται ότι η Δικτατορία ήταν το τελευταίο μέσο, για να κοπεί αυτή η λαϊκή ανάταση και δημοκρατική μεταρρυθμιστική δυναμική.

Σήμερα, όλοι συνομολογούν ότι η επτάχρονη δικτατορία ήταν μια ακόμα εθνική τραγωδία, έτσι όπως ολοκληρώθηκε και με την εισβολή και κατοχή στην Κύπρο, αλλά δεν έχει γίνει καθολικό κτήμα της κοινωνίας μας το πώς υποστασιοποιήθηκε αυτή η περιπέτεια και κυρίως ποιες είναι οι καθοριστικές επιπτώσεις στην ελληνική κοινωνία, από τότε και μέχρι σήμερα.

Ο Σάκης Καράγιωργας δε διστάζει να επιλέξει ανάμεσα στην εξέγερση ή τη σιωπή, δεν αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στη δυναμική αντίσταση ή την παθητική διαφωνία. Όπως και από το εδώλιο του Στρατοδικείου δεν παζαρεύει τις αξίες του με την επιείκεια των βασιανιστών του. Αλλά, και μέσα από την απομόνωση της φυλακής δεν ενδίδει στις πιέσεις για την αναθεώρηση των δικών, ούτε ποτέ υιοθετεί την, υπαρκτή, τότε, πολιτική επιχειρηματολογία περί «φιλελευθεροποίησης» με επιλογές τύπου Κυβέρνησης Μαρκεζίνη. Όπως και μετά το 1974 δεν θολώνει η ματιά του από ενθουσιασμούς, ούτε άκριτα αφήνεται σε θριαμβολογίες. Αγωνίζεται πάντα και μεθοδικά αναλύει το κοινωνικό γίγνεσθαι και τις υπό διαμόρφωση συνθήκες.

Ο Σάκης Καράγιωργας έδωσε νόημα στη ζωή του, ως αγωνιστής. Κι απόκτησε ιστορικό συμβολισμό η δράση του, γιατί υπερασπίστηκε το δημόσιο συμφέρον, όχι με στενά οικονομικά κριτήρια, αλλά ως ενότητα πολιτικών, ηθικών και πνευματικών αξιών. Οδήγησε την πολιτική του πράξη στα τραγικά όρια της αυτοθυσίας. Κι ανέδειξε την ηθική της ευθύνης, ως κοινωνικό χρέος έναντι του συνόλου. Δεν σκιαμάχησε με μύθους ή φαντάσματα και

φανατισμούς του παρελθόντος, αναμετρήθηκε με τη ζώσα πραγματικότητα, δίνοντας στην πολιτική τον ουσιαστικό της χαρακτήρα, που είναι η παρέμβαση για να αλλάξει η πραγματικότητα και να μετακινηθεί ο ιστορικός χρόνος προς άλλες εξελίξεις προοδευτικών κατακτήσεων.

Μόνο όσοι έζησαν από κοντά το Σάκη, μπορούν να καταγράψουν την ασίγη αγωνία του για τον προσανατολισμό και την δυναμική της μεταπολίτευσης. Δεν τον ενέπνευσε ποτέ η πολιτική ως ραδιουργία και τον έφερνε στα όρια της δυστροπίας και του θυμού η μεταπολιτευτική αντιστασιακή ηρωολογία.

Έκρυβε το κομμένο χέρι του και κοκκίνιζε από συστολή όταν τον αναγνώριζαν, αλλά φούντωνε από θυμό όταν έβλεπε να επιβιώνουν οι προδικτατορικές φόρμες πολιτικής σκέψης και κομματικής δράσης, που θόλωναν την ουσία του πολιτικού προβλήματος της μεταδικτατορικής Ελλάδας.

Όταν ο Σάκης Καραγιώργας απολογείται το 1970 στο Στρατοδικείο για το χρέος που έχει να αντισταθεί στη Δικτατορία «ως άνθρωπος απέναντι στην ιστορία, ως καθηγητής απέναντι στους φοιτητές του και ως πολίτης απέναντι στον ελληνικό λαό και την πατρίδα, που ξόδεψαν για να τον σπουδάσουν», δεν απευθύνεται στους Δικτάτορες. Λογαριάζεται με την ιστορία και αναδεικνύεται σε διαχρονική πολιτική κατάκτηση, αλλά και διαρκές μέτρο κρίσης και σύγκρισης για πρόσωπα και συμπεριφορές, στον καιρόν τα γυρίσματα.

Σήμερα, ιδίως, που η λογική της ρεαλιστικής προσαρμογής και της ανταγωνιστικής διαχείρισης, παγιδεύει

πολιτικούς και οικονομολόγους στον ιδεολογισμό της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, ως νομοτέλειας, σήμερα που ο οικονομισμός της ανάπτυξης χωρίς όρια αμφισβητείται στο όνομα της αειφορίας του πλανήτη, της συνοχής των κοινωνιών και των πολιτισμικών κατακτήσεων για ελευθερίες, δικαιώματα, δικαιοσύνη, αλληλεγγύη κι αξιοπρέπεια όλων, ο Σάκης Καράγιωργας, εγείρεται απέναντι στην εξουσιολαγνεία διανοουμένων, στον παραγοντισμό πνευματικών και καλλιτεχνικών δυνάμεων, στην εμπορευματοποίηση πανεπιστημίων, έρευνας και προγραμμάτων, θυμίζοντας το αυτονόητο και ιστορικά απαράγραπτο περιεχόμενο της πνευματικής ευθύνης.

*«Τι ζητεί ο ελληνικός λαός και η πατρίδα από όλους τους πνευματικούς ανθρώπους; Δύο μόνον πράγματα: Να προσφέρουν τας επιστημονικάς των υπηρεσίας και να είναι θεματοφύλακες των ηθικών και πνευματικών αξιών του ελληνικού λαού».*

Δεν είναι ιστορικό έκθεμα ο Σάκης Καράγιωργας. Είναι ενεργός δύναμη αφύπνισης και δημιουργικής αντίστασης, έτσι ώστε να μην βυθιστεί η Ελλάδα του 21ου αιώνα στο λήθαργο της αντιπολιτικής ιδιώτευσης, ούτε να λεηλατηθεί από τους λυμεώνες της διαπλοκής ή να πολτοποιηθεί από τους μηχανισμούς μια χυδαίας μιντιοκρατίας.

Κοιτώντας προς τα πίσω, με αφορμή τον Σάκη Καράγιωργα και το ζωντανό συμβολισμό του, ας στοχαστούμε με αυτογνωσία και τόλμη, γι' αυτήν την πορεία χειροτέρευσης του δημόσιου βίου, που από την έξαρση, την ιδεολογικοποίηση και την συνειδητοποίηση σχεδόν των πάντων, φτάσαμε στο μαϊμουδισμό των τηλεοπτικών μέσων, στο φαραωνισμό των συγκροτημάτων της διαπλο-

κής, στον κανιβαλισμό των ανταγωνισμών και στην τηλεοπτική ζούγκλα, που ως άλλη Κίρκη εξουσίας μεταμορφώνει αγωνιστές, πολιτικούς, διανοούμενους, πανεπιστημιακούς και συνδικαλιστές σε ρόλους νεκρής φύσης ή γραφικών κομπάρσων.

Η απομάκρυνση της Δικτατορίας δεν βρήκε τον Σάκη Καραγιώργα ανέτοιμο. Ήξερε ότι ο τρόπος παραμερισμού του στρατιωτικού καθεστώτος, λειτουργούσε ως περιοριστικός παράγοντας για την πορεία της μεταπολίτευσης. Γι' αυτό και δεν θέλησε συμμετοχή στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας του Κ. Καραμανλή. Είχε συγκροτημένη αντίληψη για τα οικονομικά και κοινωνικά πράγματα της χώρας και γνώριζε ότι εκείνο που χρειαζότανε ήταν η πολιτική θέληση, που θα συνέδεε την έξαρση του λαού για τον Συνταγματικό πατριωτισμό του ανένδοτου, με τη θέληση της κοινωνίας για τους αναγκαίους μετασχηματισμούς κράτους, κοινωνίας και οικονομίας, προς τον Σοσιαλισμό με Δημοκρατία και Ελευθερία.

Γι' αυτούς τους λόγους ο Σάκης Καραγιώργας δεν αποδέχθηκε ποτέ το κατά συνθήκη ψεύδος περί της Δικτατορίας ως «στιγμαϊού εγκλήματος». Απεναντίας γι' αυτόν διαρκές αίτημα ήταν η πραγματική μεταπολίτευση. Γι' αυτό το λόγο, επίσης, αδυνατούσε να προσχωρήσει στις λογικές, που αναβίωναν τις προδικτατορικές ηγεσίες και τους προδικτατορικούς παραγοντισμούς, που αναβίωναν τα γραφεία του Βήματος σε κέντρο πολιτικών σχεδιασμών. Τέλος, γι' αυτό το λόγο αναζήτησε την πολιτική έκφραση της μεταπολιτευτικής νέας πολιτικής περιόδου, στον Ανδρέα Παπανδρέου και στο ΠΑΣΟΚ, όπου προ-

σχώρησε με δική του αισιόδοξη πιεστική ενθάρρυνση η Δημοκρατική Άμυνα μετά από απόφαση της πλειοψηφίας των στελεχών της.

Γνώριζε και στάθμιζε με πικρία ο Καραγιώργας την απουσία ενός ολοκληρωμένου σχεδίου μεταπολίτευσης, από τις αντιστασιακές και αριστερές δυνάμεις. Όπως, επίσης, αξιολογούσε σωστά ότι η αδυναμία συνεργασίας των αντιστασιακών οργανώσεων θα έριχνε αρνητικές επιπτώσεις και στο πολιτικό πλαίσιο της μεταπολίτευσης. Ήταν σε θέση να κατανοήσει ότι οι συνθήκες μεταπολίτευσης οδήγησαν στα αναγκαστικά μορφώματα Ε.Κ. – Ν.Δ., Ενωμένης Αριστεράς, ΠΑΣΟΚ, με συνύπαρξη ΠΑΚ – Δ.Α κι ανένταχτων αριστερογενών ομάδων.

Πίστευε, όμως, ότι η δυναμική του νέου και η διαφορετική πολιτική προσέγγιση του ελληνικού προβλήματος, μετά την δικτατορία, μπορούσαν να αμφισβητήσουν τις προδικτατορικές δομές και να διαμορφώσουν νέους προοδευτικούς συσχετισμούς για διαφορετικού τύπου πολιτικό σύστημα.

Η διάψευση ήρθε γρήγορα κι ήταν σκληρή. Δεν ήταν η πολιτική διαφωνία και η διαγραφή τόσο, όσο η αποκάλυψη ότι τις δημοκρατικές διαδικασίες, ως ουσία πολιτικής συμμετοχής, τις παραμέριζε ένας νεόκοπος αρχηγισμός και την πολιτική συνθηματολογία, περί σοσιαλισμού, μια τρέχουσα δημαγωγία λαϊκισμού. Όπως, επίσης, δεν ήταν τόσο η απομάκρυνση από τα κομματικά αξιώματα και την κυβερνητική προοπτική, όσο η κατασκευοφάντηση και η περιφρόνηση των διαφορετικών πολιτικών του προτάσεων και πρακτικών.



Άνοιγε ο δρόμος, με την απομάκρυνση του Σάκη Καράγιωργα, από ενασχολήσεις με ενοχλητικές αντιδράσεις πολιτικής συνέπειας κι ευθύνης, από ενοχλητικές αντιστάσεις, συνειδητήσεων και αρχών, στο όνομα μιας γρήγορης προσπέλασης στην εξουσία.

Ένα αποκαλυπτικό συμβάν, νομίζω ότι ήταν από εκείνα, που διαπέρασαν την ύπαρξή του. Ήταν στη Λάρισα ο Ανδρέας Παπανδρέου, όταν ρωτήθηκε σε συνέντευξη Τύπου: *«Η εσωτερική διαφωνία μπορεί να σχετίζεται και με ξένες δυνάμεις, που ανησυχούν για την άνοδο του ΠΑΣΟΚ;»*, *«Δεν αποκλείεται»* ήταν η απάντηση. Έτσι οικοδομήθηκε η ψευδώνυμη σύγκρουση σοσιαλιστών και σοσιαλδημοκρατών, ως πολιτική διαφωνία αριστερών και μη εντός του ΠΑΣΟΚ, ως ψευδώνυμο πολιτικό χαρακτηριστικό του λεγόμενου «ανδρεϊσμού».

Ο Σάκης Καράγιωργας οικοδομούσε την πολιτική του δράση με απόλυτη ηθική συνέπεια και κοινωνική ευθύνη. Η λογική ότι στην αγοραία αντίληψη της πολιτικής όλα επιτρέπονται, δεν τον άγγιζε. Γι' αυτό κι όταν μετά το 1981 του ζητήθηκε, επίμονα και πιεστικά να ενταχθεί στο κυβερνητικό σχήμα του ΠΑΣΟΚ αρνήθηκε, προτάσσοντας εξίσου ανυποχώρητα τα ουσιαστικά θέματα αρχών κι αξιών, ηθικής αποκατάστασης και πολιτικής ανάληψης ευθυνών.

Ο Σάκης Καράγιωργας οραματίστηκε τη νέα ελληνική δημοκρατία και κοινωνία κι έπεσε μαχόμενος γι' αυτήν. Ακρωτηριασμένος και διαψευσμένος, αλλά ποτέ απελπισμένος. Δεν ηθικολογούσε ούτε πολιτικάντιζε. Βρέθηκε αντιμέτωπος με το θάνατο πολλές φορές, πριν χάσει τη

ζωή του. Αλλά η ύπαρξή του αντλούσε δυνάμεις πάντα από τη γνήσια κι αστείρευτη λαϊκότητά του, από την άγρυπνη και δημιουργική πνευματικότητά του.

Ο Σάκης Καράγιωργας εκυριαρχείτο και εδονείτο από τη συναίσθηση του χρέους απέναντι στην πατρίδα και το λαό της. Και κατά τούτο δεν έχει καμιά σχέση, ως πνευματικός και πολιτικός, με εκείνους που θεωρούν ότι ο τόπος τους χρωστάει κι ότι γεννήθηκαν για να τους ανήκει η εξουσία. Ο Σάκης Καράγιωργας έχανε τον ύπνο του, καθώς έβλεπε «να τρώμε από το ψωμί των παιδιών μας», όπως εύστοχα έλεγε, και κατά τούτο δεν έχει καμιά σχέση, ως πολίτης και δάσκαλος, με αυτούς που πλουτίζουν από το δημόσιο συμφέρον και εξαργυρώνουν την πανεπιστημιακή τους τήβεννο στα διάφορα χρηματιστήρια εξουσίας. Ο Σάκης Καράγιωργας ήθελε κι αξίωνε τον προοδευτικό μετασχηματισμό της χώρας, με όρους προοδευτικού κινήματος και δημοκρατικών αντιπροσωπευτικών συσχετισμών, θεωρούσε και διεκδικούσε τη λαϊκή αναγνώριση και κοινωνική νομιμοποίηση, με προσφορά και θυσία, και κατά τούτο δεν έχει καμιά σχέση με τους δορυφόρους των εξωθεσμικών κέντρων, τους ομόσταβλους της διαπλοκής και τους χρυσοκάνθαρους του δημόσιου βίου, τους παρατρεχάμενους των δημοσίων σχέσεων για αναγνωρισιμότητα.

Σήμερα, πολλά απ'όσα εξακολουθητικά συμβαίνουν και εξουσιαστικά προβάλλονται, παραπέμπουν στον κίνδυνο να αποστρέψουμε το πρόσωπό μας με αηδία ή να περιπέσουμε σε περιδείη αποχαύνωση και τηλελαγνεία. Θα χάσουμε τη μνήμη μας και την ψυχή μας, οι παλιότε-

ροι. Κι οι νεότεροι θα ψάχνουν να ορίσουν την αισθητική τους, την ηθική τους και την πολιτική τους υπόσταση.

Αυτοί είναι οι κίνδυνοι εναντίον των οποίων αγωνίστηκε ο Σάκης Καράγιωργας. Στοιχειώδης συνέπεια προς όσα άφησε ως αξίες και σύμβολα, είναι να μιλήσουμε χωρίς περιστροφές και να δράσουμε με ριζοσπαστικές αξιώσεις, ώστε να πάψει κάποτε ο δημόσιος βίος της χώρας να βουλιάζει κάθε που πάει να σηκώσει τις μεγάλες πέτρες, παραφράζοντας τον Σεφέρη.

Η εμπιστοσύνη, η συμμετοχή κι η αγωνιστική αισιοδοξία των πολιτών, είναι πολύτιμο εθνικό κεφάλαιο θα έλεγε, εάν ζούσε ο Σάκης Καράγιωργας. Και θα αγωνιζότανε επίμονα εναντίον όλων των νοθογενών ιδεολογικών, πνευματικών και πολιτικών υβριδίων, που προβάλλονται ως περιεχόμενο μιας μεταλλαγμένης δημοκρατίας ή μιας εργαλειακής αντίληψης για την πολιτική ως διαχείριση.

Ο Σάκης Καράγιωργας είναι ζωντανό σύμβολο του διαρκούς αγώνα, εναντίον ενός κλειστού πολιτικού συστήματος που συντηρητικοποιεί τους πολίτες, κατακερματίζει την προοδευτική κοινωνική και πολιτική πλειοψηφία, αποδυναμώνει το αξιακό περιεχόμενο της πολιτικής, ουδετεροποιεί τη γνώση, μετατρέπει την ιδεολογία σε υποκριτικό πρόσχημα κι αφήνει αδικαίωτους τους αγώνες και αναξιοποίητες τις θυσίες γενεών και εποχών.

*Και για να παραφράσω την προτροπή ενός ακόμα ποιητή μας: Κάθε φορά που θα μας γονατίζουν οι δοκιμασίες, κάθε φορά που απέναντί μας θα πιέζουν οι δυσκολίες, τον Σάκη Καράγιωργα να μνημονεύουμε, σύντροφοι.*



**Ο επίλογος της απολογίας του Σάκη Καραγιώργα  
στο Έκτακτο Στρατοδικείο της Αθήνας  
(7 Απριλίου 1970)**

[...] Κύριοι στρατοδίκαι, μέχρι τώρα σας εξέθεσα τους λόγους δια τους οποίους συμμετέχω εις την Δημοκρατικήν Άμυναν. Είχα χρέος μου να αγωνισθώ εις τα πλαίσια της οργάνωσης αυτής προς αποκατάστασιν των δημοκρατικών ελευθεριών εις την χώραν. Είχα χρέος, πρώτον, ως άνθρωπος απέναντι της ιστορίας. Απέναντι δηλαδή όλων εκείνων οι οποίοι ηγωνίσθησαν με τον λόγον ή με τα όπλα, εκείνων που έχυσαν ποταμούς αίματος δια να κληροδοτήσουν εις ημάς την ελευθερίαν και την δημοκρατίαν. Δεύτερον, είχα χρέος ως καθηγητής απέναντι εις τους φοιτητάς μου. Εις τους νέους αυτούς δεν μετέδιδα μόνον ξηράς επιστημονικάς γνώσεις. Τους είχα γαλουχήσει με την ιδέαν ότι ορθαί αποφάσεις επί των μεγάλων προβλημάτων της χώρας λαμβάνονται μόνον με την δημοκρατικήν διαδικασίαν επιλογής. Θα ήμουν ασυνεπής και θα εθεωρείτο δι' εμέ φυγομαχία εάν δια του αγώνος μου δεν εδικαίωνα τας ιδέας μου περί ελευθερίας και δημοκρατίας απέναντι των φοιτητών μου. Τέλος, κύριοι στρατοδίκαι, είχα ένα προσωπικόν χρέος απέναντι του ελληνικού λαού και της πατρίδος. Αυτός ο λαός

έκανε πολλές θυσίας και δαπάνας χάριν εμού. Με εσπούδασεν εις τα ελληνικά πανεπιστήμια, με έστειλεν με υποτροφίαν δι' ανωτέρας σπουδάς εις το εξωτερικόν, με έκανε καθηγητήν ανωτάτης σχολής και ανώτατον κρατικόν λειτουργόν. Δι' όλας αυτάς τας θυσίας τι ζητεί ως αντάλλαγμα από εμέ ο ελληνικός λαός και η πατρίς; Τι ζητεί από όλους τους πνευματικούς ανθρώπους; Δύο μόνον πράγματα. Να προσφέρουν τας επιστημονικάς των υπηρεσίας και να είναι θεματοφύλακες των ηθικών και πνευματικών αξιών του ελληνικού λαού. Είχα υποχρέωσιν, επομένως, κύριοι στρατοδίκαι, να εξοφλήσω αυτό το μεγάλο χρέος μου, ακόμη και εάν παρίστατο ανάγκη να δώσω και την ζωήν μου.





